

Ман ҳам ҳарифи тӯпаму тайёра,
Ҳам ошнои чаккушу сандонам.

А. Лоҳутӣ

3. Ана ҳамин соҳибхона ҳамон ҷавон аст, ки ўро Мачиди
каҳкашонӣ меноманд. (С. А.)

4. – Магар ўро намешинохтӣ? — пираки суолҳои охирини
худро ба ман бо ҳаяҷон меод. (С. А.)

**194. Матиро хонда, ҳиссачаҳои онро муайян кунед ва гӯед,
ки онҳо чӣ тобишero ифода кардаанд.**

Аз дариҷаи бог Бобак намудор шуд:

— Гардиш мекунад, бобочон?

— Биё, Бобакчон, Абӯ Дулаф бедор шуд?

— Не, ханӯз хоб.

Ровӣ бо ҳоби тӯлонӣ мондагии роҳи дарозро мебаровард.

— Хуб шуд, ки омадӣ. Биё, ман туро имтиҳон мекунам.

Бобак як қадар ҳаросида бемайл ба наздики устод омад.

— Сабақи навтро аз ёд кардӣ?

— Кардам, бобочон, аммо намедонам ҳамааш ба ёдам
бошад ё не.

— Ҳоло мо инро мебинем. Ку бигӯ, вақте ки аз
Бузургмеҳр дар бораи росткориву шоистагии инсон суол
карданд, ҳақим чӣ посух дод?

Бобак фикр карда аз “Шоҳнома” байтҳои дахлдорро ба
ёд овард ва дармонда-дармонда хонд...

Сотим Улғазода

**195. Порчаҳои манзумро хонда маънидод кунед ва
ҳиссачаҳоро аниқ сохта, вазифаи онҳоро шарҳ диҳед.**

1. Ба Сикандар на мулк монду на мол,
Ба Фаридун на тоҷ монду на тахт.
Пеш аз он кун ҳисоби худ, ки туро
Дигаре дар ҳисоб гирад сахт.

Саъдии Шерозӣ

2. Ёд дорам зи пири донишманд,
Ту ҳам аз ман ба ёд дор ин панд.
Ҳар чӣ бар нафси хеш напсандӣ,
Низ бар нафси дигаре мапсанд.

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Порчаи дуюмро ба наср баргардонед.
2. Пайвандаки байти порчаи аввалро ёбед.
3. Фарқи байни пайвандаку ҳиссаҷа дар чист?

196. Ҳикоятро хонда маънидод кунед. Гӯед, ки ҳиссаҷаҳои дар матн буда чӣ тобишero ифода мекунанд.

Ҳақим гӯяд, вай бар он кас, ки мубтало шавад бар сӯхбати подшоҳон, ки эшонро на дӯст буваду на хеш ва на фарзанду ва на хидматгор ва на озарм (рахм). Ва касеро озарм надоранду гиromӣ накунанд, магар он ки ба касе хочатманд бошанд аз рӯи дониш ё аз мардонагӣ. Чун хочати хеш аз эшон ёфтанд, на дӯстӣ монад ва на вафо ва на шарм. Ва кори эшон бештар риё бошад, гуноҳи хешро хурд доранд ва гуноҳи дигарон бузург донанд.

Сӯфиёни Саврӣ (олим, муҳаддис) гӯяд, ки бо султон сӯхбат макун, ки агар мутеъ бошӣ, туро ранҷа дорад ва агар хилоф кунӣ, туро бидушад. Ва чун бор набошад, дар наздики мулук набояд шудан.

Муҳаммад Ғазолӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Чӣ ҳикматеро аз ҳикоят дарёфтед?
2. Тарзи навишти ҳиссаҷаҳоро шарҳ диҳед.
3. **Гиromӣ накунанд** ва **бидушад**-ро маънидод кунед.

Ҳиссаҷаҳо аз чиҳати сохту таркиб ба содда ва таркибӣ ҷудо мешаванд.

Ҳиссаҷаҳои аслии бале, наҳод, оё, магар, ҳатто, фақат, танҳо, -ку, -а, ҳам, чи... чи, на ... на ва амсоли онҳо содда мебошанд.

Ҳиссачаҳое, ки аз ду ва ё зиёда калимаҳо таркиб ёфтаанд, таркибӣ мебошанд: ҳатто ки, наҳод ки, аз афташ, ана ҳамин, майлаш - қуя.

197. Матиро хонед ва ҳиссачаҳоро муайян карда, аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

— Ҳама сикату саломатанд? Бачаҳо хубанд? — пурсид Курбон.

— Ҳа-а, — маддор ҷавоб дод Фарҳод ва дили Курбон рағ зад

— Ту донӣ — худо, росташро гӯй...

— Нағз, ако, нағз... фақат ҳоло ба боду хавояш одат накардаем.

— Дар он ҷонибҳо нам нашудааст, мегӯянд... А?

— Ҳо, ако, андаке фарқ дорад...

— Ту боз мегардӣ-а? — ...Ман гандум диҳам, барои бачаҳо бар...

— Агар худатон ҳам равед, мебарам.

— Не, ман рафта наметавонам, ин ҷо кор дорам, хоҳӣ гандумро бор мекунам, қурут медиҳам...

— Намебарам, ако.

— Арвохи падарат, бар... Кӣ медонад, ки...

Дилатон ба бачаҳотон сӯзад, меравед.

— Не, не, ту як кори савоб бикун... Ба ту ҳам гандум медиҳам.

— Ман аз сад ҷой гандум меёбам, аммо, лекин шумо бояд...

— Барои чӣ бояд? Магар...

— Не, ҳама сикат саломат...

Курбон ба андеша рафт: “Майлаш гуфти ту шавад, мошини тайёр, хабар гирифта меоям”.

Сорбон

198. Ба ҷои нуқтаҳо ҳиссачаҳон ҳо, бале, оре ва не, на гузошта ҷумлаҳоро нависед.

1. ... дилатонро танг карда нашинед ҳам, мешавад, ман намеравам.

2. Сокина дигар ...ба гапи модараш ва ... ба насихатҳои падараш гӯш мекард, вай танҳо фикри ба Маскав рафта хондан дошту халос.

3. ...ин таклифи маъкул, — гуфт аз байни чанговарон касе.

4. — Гулмоҳчон, — гуфт модар аз сари оташдон, — ту мегӯӣ, ки дар ин халта ниҳолҳо ҳаст, ки барои шинондан овардаӣ. Дар кучо мешинонӣ?

— Дар ягон ҷои мувофик.

— Дар ҳамин кишлоки худамон?

— ... модарчон, дар ҳавлиамон.

5. ... ӯ ватандӯстӣ ҳақиқӣ буд.

6. ..., ман ба лаби дарё намеравам! — оташинона гуфт Олимчон.

7. ..., баъди дуруст шудан ҳам бояд шумо ду моҳ дам гиред, — таъкид кард духтур.

199. Матиро хонед, ҳиссачаҳои онро нависед ва аз ҷиҳати сохт муайян карда, тобишҳои онҳоро шарҳ диҳед.

Чашмони бе он ҳам танги доруфурӯш аз табассум ба ду теги бисёр тунук монанд гаштанд.

— Сарвату давлат ҳоло дар пеш, нигарони ману шумост. Оре, оре.

Вай овозашро паст кард, то ки гапашро устод нашунаванд.

— Мардуми Бухоро ҳама ба як забон мегӯянд, ки шумо подшоҳро бо давои нав сиҳат кардаед. Модоме ки онро тамоми Бухоро мегӯяд, пас ҳисоб кунед, ки ин чӣ қадар пул мешавад...

Чӣ гуна пул? — хайрон шуд Абӯалӣ.

— Албатта, на он пуле, ки ман аз фурӯши доруҳои кайоварам даромад мекунам.

— Ман намефаҳмам, шумо чӣ гуфтани ҳастед?

Доруфурӯш ба Абӯалӣ чашмаке зад, гӯё изҳор кард, ки: худатро ба нодонӣ назан!

Дониста монед, ки шумо он пулхоро бе ман ба даст оварда наметавонед.

Баъд доруфурӯш сукути маънидоре кард.

— Ҳо! — ба мақсад пай бурд Абӯалӣ. — Шумо мехоҳед, ки ман тарзи тайёр кардани доруру ба шумо гӯяму аз дигарон пинҳон дорам?

Чехраи доруфурӯш аз мамнуният равшан гашт.

— Хеле дер дарёфтед! — Мо ба он доруи шумо — “шоҳдору” ном мемонем.

Абӯалӣ китфҳояшро ба ҳам кашид:

— Ин фақат яке аз доруҳост. Ин аст китоби табиби хинду Сушрута... Ман инро аз “Савон-ул-хикмат” ёфтам. Дар ин ҷо бисёр доруҳои номаълум зикр ёфтаанд.

Сотим Улугзода

ХЕЛҲОИ ҲИССАЧА

200. Матиро хонда, ҷумлаҳои ҳиссачадорро нависед ва аз рӯи тобиши маъно ба хелҳо ҷудо кунед.

— Ба хаёлам, санъаткор буд.

— Санъаткор? Не-е, худаш гуфт — ку, ҳисобчӣ!

— Наход?

— Ҳар кӣ бошад, хушбахт будааст.

— Эҳ, ман агар вай барин навохта метавонистам.

— Ба мӯйсафед чӣ гуфт, — шунидӣ?

— Не...

— Дар ҳақиқат думбурашинос будааст.

— Беҳуда нагуфтаанд; кадри зар заргар бидонад, кадри гавҳар гавҳарӣ.

— Ростӣ гап, агар овозашонро намешунидам, он думбураҳо ба ман асло маъкул намешуданд.

Саттор Турсун

**201. Матиро хонда, хиссачаҳои оиро ёбед ва аз рӯи
вазифаашон ба хелҳо ҷудо кунед.**

Дар ин дам чашми вай (Беҳзодхони роҳзан) ба ман афтод
ва гуфт.

— Э ҷавон, пеш биё.

Лоилоҷ лоҳавлгӯён пеш рафтам.

ӯ гуфт:

— Э бедават! Бе фикр мардум ин гуна корхоро монанди
ту мекунанд... Агар меҳмон намебудӣ, чунон ҳалқа дар
гӯшат мекардам, ки тамоми ҷохилонро танбех мешуд. Чун
ин сухан шунидам, чуръат пайдо карда пеш давидам, ки ба
пояш афтам. Аммо вай бағал кушода маро дар бар кашид ва
ҷабинамро бӯсид ва хандида гуфт:

— Э золим! Касе ҳамчунин кори бузургеро пеш гирад ва
боз чунин бепарво нишинад, лоақал дарро ҳам набандад?!

Иро шунида, ба ёдам омад, ки дарро набаста будам.
Дониستم ҳақ ба ҷониби ӯст. Забон ба узр кушодам ва
дасташ бӯсидам.

ӯ гуфт:

— Ин кушташударо мешиносӣ?

Гуфтам:

— Бале, даме пеш аз ин дида будам.

Гуфт:

— Сабаби кушта шуданаш чист?

Гуфтам:

— Намедонам!

Гуфт:

— Бародар, бахт ёр шуд, ки ман дар вақташ расидам ва ин
кампири фиребгарро дидам.

аз китоби «Чор дарвеш»

Ҳиссачаҳо аз рӯи маъно ва вазифа ба хелҳои зерин
ҷудо мешаванд:

Саволи: магар, оё, наҳод, кӣ, -чӣ?

Таъкидӣ: ҳатто, ҳам, хоҳ..., хоҳ, гоҳ...гоҳ, на...на.

Тасдиқӣ: ҳа(ҳо), бале, оре, хуб (хӯш), хайр.

Инкорӣ: не, на.

Қувватдиҳанда: мана, -ку, -дия, э.

Маҳдудӣ: факат, танҳо.

Ин тақсимоат танҳо аз рӯи вазифа аст, чунки дар матн баъзан як ҳиссаҷа вобаста ба мақсади гуянда вазифаҳои дигар ҳиссаҷаҳоро адо менамояд.

Ғайр аз ин як қатор ҳиссаҷаҳои дигар низ ҳастанд, ки орзу (кошки...), тахмину зарурат (мабодо, эҳтимол), монандкунӣ (гӯё... таклифу далолат (канӣ, чӣ) ва ғайраро ифода мекунанд: Кошки имрӯз борон наборад. Мабодо Содик наояд. Ба хона дарой-чӣ.

202. Ба ҷои нуқтаҳо ҳиссаҷаҳои мувофиқро гузошта ҷумлаҳоро нависед.

1. ... ӯ дар хона монда буд.

2. Ман намеравам, гуфтам ...!

3. Имрӯз ба саёҳат мерафтем

4. ... Қосим дар ин байн наменамуд.

5. Дар вақти ҳарфчинӣ ӯ ... як ҳарфро ҳам партофта намеравад.

6. ...он манзараҳои зебо.

(-ку, мана, ҳатто, -дия, факат, танҳо).

203. Матнро хонед, ҳиссаҷаҳоро ёфта ба ҷелҳо ҷудо кунед.

— Пас, қарзро бефоида бардоштед? — гӯён модарам таачҷубкунон пурсид.

— Албатта, бефоида! — гуфт падарам ва шарҳ дод: ман қарзхоямро аз ҳар кас кам-кам кардам, аз ҳар кас аз 20 танга (3 сӯм) то 30 танга қарз гирифтаам...

— Ҳамашон бефоида доданд? — гуфта пурсид модарам боз таачҷубкунон.

— Албатта, ман аз ягон каси бегона ва ё аз ягон касе, ки фоидахӯриро ба худ касб карда бошад, қарз напурсидам.

Ҳамаи қарзхоямро аз хешовандони соктарегӣ ва аз ошноҳои наздикам гирифтам. Ҳатто онҳо дар вақти қарз пурсиданам пулро дода истода: “Ин маблағи ночизро қарз ҳисоб накунад, балки тӯёна шуморед” ҳам гуфтанд...

Садриддин Айни

204. Порчаро нависед ва ҳиссачаҳоро муайян карда, тарзи навишти онҳоро шарҳ диҳед. Ин ҳиссачаҳо асосан ҳоси кадом тарзи баёнанд?

Сухани ӯро фарёду нидоҳои колхозчиён пахш карданд:

— Ҳой, чиба қор намекунад мошинат?

— Ҳамидҷон, чӣ шуд-а?

— Ҳамин ҳам қор-мӣ? Оба баровардан дарқор, оба!

— Худаш чӣ гап-а?

Пӯлод Толис

205. Порчаро хонед ва ҳиссачаҳоро ёфта гӯед, ки дар ифодаи фикр чӣ нақше доранд. Аломатҳои китобати ба ҳиссачаҳо марбутро шарҳ диҳед.

— О, бачем, чӣ ин ҷо меистем? Биёед хона дароем, — равон шуд пиразан. — Биё, шери момош. Ҳа, номата напурсидам... Маъруфҷон? Номи хуб доштай.

— Холаҷон, ба шумо ташвиш мешавад. Мо ба хонаи Абдумачид равем, — гуфт Хуршед узроме.

— Не, намонем. Мо бегона нестем. Ману очаат апаву хоҳар барин будем... овози пиразан ларзиду дар чашмонаш ашқ халқа зад.

— Як бор остонаи мани пиру бекас ҳам қадами меҳмони азиза бинад...

Хуршед ба писараш нигарист. Маъруф ишора кард, ки медароянд.

Эҳсон Субҳон

Ҳиссачаҳои **-ку**, **-дия**, **-а**, **-чӣ** бо дефис навишта мешаванд. Ин ҳиссачаҳо асосан дар услуби гуфтугӯ истифода мешаванд.

Хиссачаҳои мазкур дар адабиёти пешин ба назар намерасанд. Воқеан, бидуни онҳо ҳам фикрро баён кардан мумкин ва дар доираи меъёри забон аст.

206. Порчаро нависед ва зери хиссачаҳо хат кашида, тобишҳои маъноии онҳоро муайян кунед.

... – Ҳаво чунон гарм, ки -- пиёларо ҷониби Набӣ дароз кард Расул, — гӯё таги замин пури танӯр бошад.

Набӣ аз гиребони курта дошта, сари дилашро шамол дод.

— Якзарб, барои зимистон коху алаф дорӣ?

— Не холо. Ба умеди Самад ман.

— Ҳа, писарат коргари ҷангал-а. Нагз, ки ту ақаллан ҷои умед дорӣ.

Ҷури Кӯҳзод

207. Порчаҳои назмиро хонед ва хиссачаҳоро ёфта, ба хелҳо ҷудо кунед.

1. Эй кошкӣ, ба олам то чашм кор мекард,

Дил буду одам онро қурбони ёр мекард.

2. Дониш, эй деҳқон, асар дорад, намедонӣ магар?

Маърифат таъми шакар дорад, намедонӣ магар?

...Дарс хону кор кун, то аз саодат бар хӯрӣ,

Тухм агар пошӣ, самар дорад, намедонӣ магар?

Абулқосим Лоҳутӣ

208. Порчаҳоро хонед ва вазифаи ҳар як хиссачаро муайян кунед. Гӯед, ки онҳо чаро дар аввали ҷумлаҳо омадаанд.

1. Он гоҳ вазир ... рӯй ба ҳозирон оварда гуфт:

Оё шумо медонед, ки ман вазири мамлакатам ва вазорати ман дерин аст, пеш аз он ки малик Осим ба салтанат нишинад, ман вазир будам, ӯ акнун салтанат тарк карда писар дар ҷои худ биншонд?

Гуфтанд:

— Бале, медонем вазорати ту аз падару бобо ба ту мерос монда.

2. Духтари малик гуфт: Оре, аз баҳри хамин рафта будам, вале падарам ба нахчиргоҳ рафта будааст ва ман интизори бозгаштани ӯ дорам.

3. Модари Ҳасан гуфт:

— Эй фарзанд, худо накунад, ки ман туро муҳолифат кунам. Магар ман девонаам, ки васиятҳои туро ба ҷо наёварам, ту бо хотири осуда сафар кун!

аз китоби «Ҳазору як шаб»

Савол ва супоришҳо:

1. Гӯед, ки ҳиссачаҳои оё, магар, бале хоси кадом услубанд?
2. Пас аз кадом ҷумлаҳои ҳиссачадор асосан аломати савол гузошта мешавад?

209. Порчаи манзумро ифоданок хонда маънидод кунед ва дар матн ҷӣ нақш доштани ҳиссачаҳоро шарҳ диҳед.

Эй забон, ту бас зиёни мар маро,
Чун туй гӯё, ҷӣ гӯям мар туро.
Эй забон ҳам оташу ҳам хирманӣ,
Чанд ин оташ дар ин хирман занӣ.
Дар ниҳон ҷон аз ту афгон мекунад,
Гарчи ҳарчи гӯияш он мекунад.
Ҳам хафиру раҳбари мургон туй,
Ҳам анису ваҳшати ҳичрон туй.
Эй забон, ҳам ганҷи бепоён туй,
Эй забон, ҳам ранҷи бедармон туй.
Ҳам сафиру худъаи мургон туй,
Ҳам балису зулмати куфрон туй.

Ҷалолиддини Румӣ

Шарҳи луғатҳо:

хафир – ниғаҳбон
анис – ҳолдон, ҳамсӯҳбат
ҳичрон – ҷудой, фироқ
худъа – макр, ҳила
балис – макру фиреб
куфрон – носипосӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байти дуюмро ба наср баргардонед.
2. **Ганчи бепоён** ва **ранчи бедармон** номидани забонро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Пайвандаки байти охиirro ёфта, муайян созед, ки аз ҳиссаҷа чӣ фарқ дорад.

210. Порҷаҳои шеърро хонда чӣ нақш бозидани ҳиссаҷаҳоро баён созед.

Кардаме дар хоки кӯи дӯст маъво, кошкӣ,
 Судаме рухсори худ бар хоки он по, кошкӣ,
 Омадӣ берун зи кӯи он сарви боло, кошкӣ,
 Бурқаъ афғандӣ зи рӯи оламоро, кошкӣ.
 “Дидаме дидори он дилдори раъно, кошкӣ,
 Дида равшан кардаме, з-он рӯи зебо, кошкӣ”.

Кӯи он маҳ то бувад, чаннат намебояд маро,
 То бувад чаннат, ба дӯзах дил фуру н-ояд маро.
 Пешӣ лаълаш кай даҳан бо Кавсар олояд маро,
 То бувад он сарв, Тубӣ хуш намеояд маро.
 “Хотир андар сояи Тубӣ наёсояд маро,
 Соя кардӣ бар сарам он сарвболо, кошкӣ”...

Алишер Навоӣ

Шарҳи луғатҳо:

маъво – ҷойгоҳ, макон
 судан – молидан
 бурқаъ – чашмбанд, парда
 Кавсар – номи чашмае дар биҳишт
 Тубӣ – дарахти серсоя дар чаннат

Савол ва супоришҳо:

1. **Кардаме маъво**-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин?
2. **Дида равшан кардан** чӣ маъно дорад ва онро дар забон чӣ мегӯянд?
3. Агар порҷаро бидуни **кошкӣ** хонем, чӣ ҳодиса рӯй медиҳад.

211. Ҷумлаҳоро хонед ва ҳиссаҷаҳоро аз ҷиҳати ҳел муайян сохта, тобишҳои маъноии онҳоро гӯед.

1. Хуб, агар ҳар кадомашонро ба як пуштаи ҷудогона баранд-ҷӣ. (С. А.)

2. Ҳамин вақт ба кӯча баромада як давр зада оем-ҷӣ?. (С. А.)

3. Биё, Дохунда ба сари хизмат биравем. (С. А.)

4. Қумрибибӣ пас аз қадаре хомӯшӣ ва андеша боз сухани худро давом кунонид. (С. А.)

5. Охир, аввал тар кардан ва баъд аз он хушконида ни пахтаҳо ҷӣ маънӣ дорад. (С. А.)

212. Порҷаҳои шеърро хонед ва вазифаи ҳиссаҷаҳоро муайян сохта, гӯед, ки онҳо ҷӣ марому мақсадро ифода кардаанд.

1. Маъруфтари ни ин замона,
Донӣ, ки манам дар ин миёна,
Ҳам ҳашмату ҳам ҳазина дорам,
Ҳам олати меҳру кина дорам.
Ман дурр ҳараму ту дурр фурушӣ,
Бифруш матоъ, агар бахушӣ!

Низомии Ганҷавӣ

2. На хун дар дил, на дар чашм об монда,
На ҳуш дар сар, на дар тан тоб монда.
На андар рӯзи равшан ҳисси бедор,
На шомии тира холи хоб монда.

Абулқосим Лоҳутӣ

213. Мақтубро хонед ва ҳиссаҷаҳон онро аз рӯи ҳел шарҳ дода, мавқеашонро муайян созед.

Устои азиз ва мӯхтарам!

Яке аз рафיקони аврупоӣ, ки коргари муҳимест, меҳодад дар вақти истироҳати тобистонӣ чанд рӯзе бо занаш дар

Самарқанд монда ҳам саёхат ва ҳам истироҳат кунад, баъд ба чоҳои дигар равад. Дар ин чандрӯза мецоҳад чои сабу хурраме дошта бошад. Агар мумкин нашоавад, ба Самарқанд намеояд. Аз ман хошиш карда, ки ин масъаларо ба дӯстони худам дар Самарқанд бинависам ва агар мумкин бошад, ки чанд рӯз дар боғ бимонад, он вақт дар ҳамин саёхат ба Самарқанд ҳам меояд.

Ман ин мавзӯро ба Шумо ва тавассути шумо ба Раҳим Ҳошим ҳам менависам. Ё Шумо, ё Раҳим агар қабул кунетон, ки он рафиқ дар боғи Шумо ё боғи дигар, ки Шумо маслиҳат донед, монад (чанд рӯз), он вақт ба ӯ мегуям, ки осудахоtir бошад. Аввалҳои сентябр аз Маскав ҳаракат хоҳад кард. Илова бар ин ки одами боаҳамияте аст, коргари адаби ва адабиётдӯст ҳам ҳаст ва дар доираи байналмилалӣ хидматҳои адаби мекунад. Аз ин ҷиҳат аст, ки ман низ чандрӯза ӯро аз ҷиҳати ҷой дар боғ аз ҷониби Шумо илтимос мекунам.

Ҳам Шумо ва ҳам бародарам Раҳим аз мулоқот бо ӯ розӣ хоҳед шуд. Аммо дар хусуси худам: дар Кумитаи Марказӣ дар Маскав монда, дохили хидмат шудаам. Илтимос ин, ки агар коре дошта бошед, ба банда бинависед. Хидмате, ки аз дастам ояд, дарег нахоҳам кард. Агар ҳам рӯзе гузоратон ба Маскав афтод, манзил манзилу хонаи худӣ Шумост.

Дӯст ва шоғирди Шумо Лохутӣ.

Албатта ё Шумо, ё Раҳим (ё ҳарду) ҷавоби ин аризаро хоҳед навишт, ки ба он рафиқ бигуям. Асосан дилам мецоҳад, ки Шумо бо ӯ ошно шавед.

Бародарзодаҳоам ва модарашонро салом аз тарафи амакашон бирасонед.

Мунтазири ҷавоб.

Савол ва супоришҳо:

1. Мактубе нависед, ки дар он ҳиссаҷаҳо бамавқеъ истифода шаванд.
 2. Пайвандакҳо аз ҳиссаҷаҳо ҷӣ фарқ доранд?
 3. Дар ин мактуб бештар кадом ҳиссаҷа истифода шудааст ва ҷаро?
-

ТАҲЛИЛИ МОРФОЛОГИИ ҲИССАЧАҲО НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

- I. Кадом ҳиссаи нутқ аст.
- II. Аломатҳои морфологӣ:
 - а) тобишҳои иловагӣ;
 - б) тағйир намоебад.
- III. Вазифаи синтаксисӣ.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛ

Дар хона **танҳо** хешовандон монданд. (С. А.)

Танҳо – ҳиссача аст, аломатҳои морфологӣ: а) тобиши махдудӣ дорад; б) тағйир намоебад; в) аъзои ҷумла шуда наметавонад ва ба савол ҷавоб намешавад.

214. Матро хонда, ҳиссачаҳоро муайян кунед ва гӯед, ки онҳо дар матн чӣ нақше доранд.

Халифа Ҳорунааррашид бо Ҷаъфари вазир мерафтанд, то ба сахро расиданд ва халифаю Ҷаъфар ҳар як ба ҳаҷире савор буданд ва бо якдигар ба ҳадис дарпайваста аз лашкар пеш афтоданд. Ҳаво аз асари офтоб гарм шуд. Халифаро ташнагӣ саҳт голиб гашта, чашм ба ин сӯй ва он сӯй андохта, чизи сиёҳе ба рӯи тали баланд бидид, ба Ҷаъфар гуфт:

— Он чиро, ки ман мебинам, ту низ мебинӣ ё на?

— Ҷаъфари вазир гуфт:

— Оре, эй халифаи ҷаҳон! Бар рӯи тал сиёҳие ҳамебинам.

Халифа гуфт:

— Шояд он сиёҳӣ посбони бӯстон бошад ва дар ҳар ҳол ӯ аз об дур нахоҳад буд.

Вазир гуфт:

— Ман ба сӯи ӯ равам ва аз назди ӯ об биёварам.

Халифа Ҳоруннааррашид гуфт:

— Маро ҳаҷир раҳвартар аз ҳаҷири туст. Ту дар ҳамин макон биист, то лашкар бирасанд. Ман худ ба он сӯй рафта, дар назди ӯ об хӯрам ва ба зудӣ бозоям.

Пас Ҳорунааррашид ҳаҷири хеш биронд ва монанди боди тунд ҳамерафт, ки бар он сиёҳӣ наздик шуд. Халифа сайёдро дид, ки урён истода, дом ба худ печидааст ва чашмонаш аз сурхӣ

шӯълавар аст, аз оташу сурати муҳиб ва қади ҳамидаи гардолудаш ба гӯл ҳамемонад. Халифа Ҳорунаррашид ўро салом дод, Халифа сайёд радди салом кард, вале хашмгин буд ва оташ аз дахонаш фуру мерехт. Халифа Ҳоруннаррашид гуфт:

— Эй мард, дар назди ту обе хаст?

Халифаи сайёд гуфт:

— Магар нобиной ва ё девона ҳастӣ? Инак, Дачла дар пушти ҳамин тал аст.

Халифа Ҳорунаррашид ба пушти тал равон гашта, дар канори Дачла фуруд омад ва об нӯшид ва хачири худро об дод. Пас аз он ба сӯи Халифаи сайёд бозгашт ва ба ӯ гуфт:

— Эй мард, аз баҳри чӣ дар ин чо истодаӣ ва санъати ту чист? Халифаи сайёд гуфт:

— Ин пурсиши ту ачибтар аз пурсише аст, ки аз об кардӣ. Оё санъати маро бар дӯши ман намебинӣ?

Халифа Ҳорунаррашид гуфт:

— Гӯё сайёдӣ.

Халифаи сайёд гуфт:

— Оре, сайёдам...

аз китоби «Ҳазору як шаб»

Савол ва супоришҳо:

1. Пешояндҳои таркибии матнро ёфта, шарҳ диҳед.
2. **Сурати муҳиб**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Рафти як сӯҳбати мухтасарро тартиб диҳед ва аз хиссачаҳо истифода кунед.
4. Хиссачаҳои содда серистифодаанд ё таркибӣ?

215. Матнро хонед ва гӯед, ки ҳикмати он дар чист?

...Китобфурӯш ба харидорон ва дигар мардумони бозорӣ, ки дар пеши дӯконаш чамъ омадаанд, аз лавҳа байтро хонда ва китобҳои худро нишон дода мегӯяд.

— Дониш дар кучост? Ана дар ин китобҳо! Хареду хонед!

— Ин шеърро кадом шоир гуфтааст? — пурсид як харидор.

— Рӯдакӣ, — ҷавоб дод лаввоҳ ва китоберо кушода: — Ин аст девони ӯ, — гуфт ва бо гурури илова кард: — Ин нахустин девони дариро ман лавҳакашӣ кардам.

— Бихаред! — хитоб кард китобфурӯш. — Ҳар кас, ки дониш хоҳад, китоб мехарад!

— Шумо мехоҳед, ки аз қафои шӯхрати Рӯдакӣ бозорногиратонро пул кунед? — шӯхӣ кард як нафар харидор.

— Ҳақ дорам, — ҷавоб дод китобфуруш. — Охир ду байти Рӯдакӣ ҳазор асирро аз марг начот дода буд, пас чӣ аҷаб, агар ман бо як байти ӯ китобҳоямро ба фуруш расонам!

— Ҳазор асирро начот дода буд? — хайрон шуд харидори дигар.

— Бале, — гуфт китобфуруш.

— Кай?.. Дар кучо?.. — савол доданд харидорони дигар.

Дар ҳамин вақт Маҷ омада монд. Китобфуруш ӯро нишон дода гуфт:

— Ана аз вай пурсед гуфта медиҳад.

— Бале, ба суҳан даромад Маҷ. — Амири шаҳид баъд аз он ки дар ҷанги Самарқанд амакашро мағлуб кард, аз гуломиён ва сипоҳиёни вай ҳазор касро асир гирифта фармуд, ки ҳамаашонро аз дами тег гузаронанд. Он рӯз Рӯдакии ҷавон ба назди вай омада буд. Амир пурсид: эй шоир, ба ман бигӯ, мард кист ва мардӣ чист? Рӯдакӣ дар ҷавобаш ин шеърро гуфт:

Гар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ!
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ!
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ!

Амир ин ҷавоби шоирро шунида дар андеша монд ва баъд фармуд, ки ҳамаи асиронро озод кунанд...

Сотим Улугзода

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷумлаҳои хиссачадорро нависед.
2. Ҳиссачаҳои онро ба ҳелҳо ҷудо ва маънидод кунед.
3. Порчаи шеърро ба наср баргардонед.

216. Бо истифода аз хиссачаҳои зерин ҷумлаҳо тартиб диҳед.

ана	ҳатто
танҳо	наход ки
магар	то ҳатто
- чӣ	ҳам

**217. Хонед ва хиссачахоро ба хелҳо чудо карда шарх диҳед.
Гӯед, ки хиссачаҳо бо аломатҳои китобати матн чӣ
робитае доранд.**

Пирамард ба бобои Рустам нигарист.

— Намегӯед, ки хонаи писари амаки Нусратулло дар куҷо?
Бачааш Садриддин ном дошт... – гуфт бобои Рустам.

Пирамард ба ҷониби ӯ кадам монд.

— Шумо худатон аз куҷо мешавед?

— Ман?!

— Ҳа, шумо.

— Ман аз ҳамин Гулоб.

— Аҷаб не, аз Гулоб бошед, лекин мо шуморо
намешиносем-ку, — ҷехраи мӯйсафед кушодатар шуда,
табассум кард.

— Намегӯед, номи шумо чӣ? — пурсид бобои Рустам.

— Ман ҳамон Садриддини мепурсидагиатон, писари
рахмати Нусратулло.

— Ман Рустам...

— Рустам? Кадом Рустам?

— Писари Абдусалом, падарам дар ҷанг мурда буданд.
Баъд мо аз кишлок рафтем, модарам қатӣ...

— Наход, ту Рустамӣ?! Не, бовар намекунам... Охир ҳеч
кас дигар шумоёнро надидааст... Наход, ки ту Рустамӣ?..

— Ҳа, Садриддин, ман Рустам, туро гуфта ба Гулоб
омадам... Парвонаро гуфта...

— Парвона ҳам дар ҳаёлат мондааст? Ҳа, шинохтам, ту
Рустамӣ, бачаи амаки Абдусалом, Рустамҷон!..

Қӯраҳо оғӯш ба оғӯш шуданд. “Рустам?! Садриддин?!” –
ин ҳарфҳо дар забон, якдигарро саҳттар оғӯш мекарданд...
Қӯраҳои давраи навҷавонӣ дар пирӣ вомехӯрданд...

Кароматулло Мирзоев

**218. Матро хонед ва гӯед, ки хиссачаҳо ба чумлаҳо ва
ниҳоят ба матн чӣ тобишҳо бахшидаанд.**

... Ва аз ҳар зарби тешаи ӯ шароре аз дили сарди санги сафед
мепарад, холигии саҳрои маҳшарро лаҳзае равшан мегардонад.
Худо дар зулмати дунё Одамро меофарад. Ва инсон кирмест, ки
дар вучуди ловучуди хеш фасодиҳоро ба вучуд меорад.

— Оё инсон ба офариниш, офаринише аз худ болотар кодир аст? — мепурсам аз ӯ.

— Инсон шеъри худост, инсон ишки худост. Магар худ ин беолоиш, пок нест?!

Ӯ ба якин муроди маро нафаҳмид. Охир, ман медонистам, ки ҳарчанд худи ӯ шеъри худост, вале ба ишки худо нафрат дорад. Бигӯед, оё касе, ки дар бораи одамон бад андеша мекунад, ба онҳо душманӣ меварзад, ҳуқуқи талқингарӣ дорад, ки ин нек аст? Оё ӯ метавонад аз худ болотар чизеро биёфаринад? Ва ё ман аз хунари ӯ ҳасад мебарам? Оё онҳо майдонро барои худ ҳолӣ кардани нестанд, то ки дар он муҳит яккағолиб бошанд ва то ҳастанд ва то замоне ки зиндагӣ боқист, бар бунёди дигарон неш зананд?! Муроди онҳо офариниши зебоии фавқ аз худашон нест, балки бо ин амал онҳо мехоҳанд бо дигарон парт бизананд, окоӣ кунанд. Бо роҳи дурӯғ ононро аз набарди ҳамешагӣшон дар арсаи буду набуд барканор созанд?!

Не, ман ба ин дурӯғ тоб намеёварам. Тамоми офаридаҳояшонро мешиканам. Не, на барои он ки ба худ пояи хубе ҳолӣ кунам... Сад бор не! Ман онҳоро барои хиёнатҳояшон, барои дурӯғҳояшон мешиканам. Ва мучассамаи Зардуштро, оре фақат Зардуштро, он яккаву танҳоро чунон иртифоъ медиҳам, ки аз уфук то уфук бинамояд, шабу рӯз дар миёни неку бад, хубу зишт, сулҳу ҷанг ва набарди марғу зиндагӣ бинамояд, мӯхташаму ҷавонмард, далеру саховатманд.

Муҳаммадзамони Солеҳ

219. Матиро ҳонда, ҷумлаҳои ҳиссаҷадори онро нависед ва ҳиссаҷаҳоро ба ҳелҳо ҷудо кунед.

Вақте ки ман аз зери лампаи овеза гузаштам ва сояам ба девори муқобил афтода ба назари Мирзо Абдулвоҳид намоён шуд, ӯ аз омадани касе, ки ҳеч чашм надошт, ногаҳонӣ хабардор шуда, як қад парида аз ҷояш хест ва монанди аскаре, ки фармони “ба пушт баргард”-и командирро шунида бошад, бо ҷолоқӣ ба пушт баргашта, дар рӯ ба рӯи худ маро дида, лаҳзае беҳиссу ҳаракат монд ва баъд аз он ба гап даромада:

— Оббо! — Кунҷкови беамон-э! Ман “аз ин қорам охир ту хабардор хоҳӣ шуд” гуфта метарсидам. “Омад ба сарам ҳар

он чӣ метарсидам” – гуфт ва илова кард. – Биё, биншин, ки ман саргузашти якҷафтагии худро ҳикоя кунам.

Ман мехостам биншинам, ӯ гӯшаеро, ки аз гарду губорҳои зарду сафед тоза карда шуда буд, нишон дода гуфт:

— Ана, дар ин ҷо биншин, дар ҷои дигари ин хучра нишинӣ, мумкин аст, ки либосат олуша шавад.

Ман нишастам, аммо ӯ нанишаста:

— Ман дарро баста чароғи дахлезро хомӯш карда оям, рӯз шуда истодааст, боз ягон каси дигар омада надарояд, — гӯён рафта дарро баста чароғро кушта омад ва дар рӯ ба рӯи ман нишаста гап сар кард:

— Акнун, ки ту маро ба болои ин қор, ки нисбат ба қасони дигар безарар ҳам бошад, нисбат ба худам ҷинойт аст, дастгир кардӣ, бояд ҳамаашро ба ту ҳикоят карда диҳам. Лекин шарт он ки ба ҳеч кас нагӯӣ. Агар ба Абдухалил маҳдум гӯӣ, ихтиёр дорӣ, чунки “нагӯӣ” гӯям ҳам, албатта ба ӯ хоҳӣ гуфт, аммо ба одамони дуртар аз мо нагӯӣ, ки маро хандазор мекунад.

— Ба Ҳайрат-чӣ? — ман пурсидам.

— Ба ӯ ҳам гӯӣ, — майлат, чунки ба ӯ ҳам албатта хоҳӣ гуфт, лекин таъкид кун, ки ба касе нагӯяд. Ӯ ҷавони ростқавли сангин аст, сирри дӯстонро баъд аз қавл додан фош намекунад.

— Хуб, — гуфтам ман. – Худам медонам, ки ба кӣ гуфтан дарқор ва ба кӣ нагуфтан. Ту ин ҷоҳои қорро ба худӣ ман ҳавола карда, зудтар ҳикоятатро сар кун.

Садриддин Айний

Савол ва супоришҳо:

1. Э ва -чӣ ба ҷумла чӣ тобишхое медиҳанд ва ҳоси кадом услубанд?
 2. **Хуб** чӣ хел ҳиссаҷа аст ва чӣ тобише дорад?
 3. Дар талаффузи **зудтар** кадом ҳодисаи забониро пай бурдед?
-

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОРУ ЧАМЪБАСТИ ХИССАЧАҲО

1. Чиро хиссача меноманд?
2. Ҳиссачаҳо чӣ тобишҳоеро ифода мекунанд?
3. Чаро хиссачаҳо хиссаҳои номустакили нутқанд?
4. Дар ҷумла ва ё матн хиссачаҳо кадом вазифаро адо мекунанд?
5. Ҳиссачаҳо аз пайвандакҳо чӣ фарқ доранд?
6. Ҳиссачаҳо бар чанд навъанд?
7. Аз ҷиҳати сохт хиссачаҳо чанд ҳел мешаванд?
8. Аз ҷиҳати мавқеи истифода хиссачаҳо ба чанд навъ ҷудо мешаванд?
9. Ҳиссачаҳои, ки махсуси услуби гуфтугӯианд, кадомҳоянд?
10. Кадоме аз хиссачаҳо асосан ҳоси адабиёти бадеианд?
11. Магар хиссачаҳо дар ҷумла ҳама доимӣ доранд?
12. Ҳиссачаҳоеро, ки ҳоси шеваи маҳаллаатон мебошанд, ном баред.
13. Магар истифодаи хиссачаи – мӣ дар нутқи гуфтугӯ ва дар адабиёти бадеӣ шарт аст?
14. Дар матн тақрор омадани айни як хиссача дуруст аст ё не? Чаро?
15. Кадом хиссачаҳо бо дефис навишта мешаванд?
16. Ҳиссачаҳои соддаро номбар кунед.
17. Ҳиссачаи инқорини **на** боз дар кадом шакл меояд ва имлои он чӣ гуна аст?

НИДО

220. Аввалан ҷумлаҳоро бо калимаҳои ишорашуда ва баъд бидуни онҳо хонед ва гӯед, ки онҳо аз ҳам чӣ фарқ мекунанд.

1. –**Хайр**, галабон беадабӣ карда бошад ҳам, шумо гузашт кунед, Мирзо. (С. У.)

2. **Бай-бай, хайрият**, ки ҳақиқат ошкор шуд! (С. У.)

3. –**Хой**, Восеъ! Ин чӣ масхарагӣ аст, ки ин мардум мекунад?! — бонг зад Ҳочӣ Яъқуб. (С. У.)

4. **Шод бошӣ**, додар, асло кам нашавӣ. Бо таронаат ба дилҳои мо қувват додӣ. (С. У.)

221. **Чумлаҳоро** хонед ва баъд нависед. Тобиши ҳар як чумларо вобаста ба калимаҳои ишорашуда шарҳ диҳед. Оё онҳоро бо якдигар иваз кардан мумкин аст?

1. **Афсӯс**, ин хона хеле хурд аст. Ва намешавад дар он панҷ миллиард суратакро ҷой дод. (М. С.)

2. **Оҳ**, ӯ ин лаҳза мехоҳад, ки парда бияфтад. Вале тамошогарон дар сукути толори торик интизори ҳукми ӯ мешаванд. (М. С.)

3. **Дареғо**, беҳабар аз хеш бозигаре мохир шудааст? (М. С.)

4. **Хайрият**, ки борону бод будааст вагарна... Хеле вақт мешавад, ки ба театр намеод. (М. С.)

Нидо калимаҳои тағйирнаёбанда буда, барои ифодаи ҳаяҷон ва иродаи майлу хошишу орзу хидмат мекунад. Нидо гурӯҳи махсуси ҳиссаи нутқро ташкил медиҳад.

Он ҳиссаи нутқ, ки барои ифодаи ҳаяҷону ҳиссиёти гуногун хидмат мекунад, нидо ном дорад.

Ваҳ, чӣ хуш медамад, насими баҳор. Хой мардум, об баромад, об!

Дар чумлаи якум ваҳ ҳисси шавқу фарахро мефаҳмонад. Дар чумлаи дуюм хой даъватро ифода мекунад.

Нидоҳо аъзои чумла намешаванд.

Нидоҳо бештар дар гуфтугӯ истифода мешаванд. Онҳо дар асарҳои бадеӣ хини муколамаи персонажҳо мавриди истифода қарор мегиранд.

222. Порчаи маизумро ифоданок хонед ва гӯед, ки дар таъсируноку ҳаяҷонбахш гаштани матн нидохо чӣ аҳамият доранд.

Кистанд инҳо? Худоё! Ман кучо афтодаам?..
Ҳо!.. Рафиконанд? Пас чун шуд ба дом афтодаанд?
Ман дар Эронам агар, чун байни онҳо нестам?
Гар на, пас онҳо чаро дар пеши марг истодаанд?
Лули чандин оташафшон сӯи онҳо шуд баланд,
Баҳри иҷрои чиноят золимон омодаанд!
Оҳ!..

— Бобо, хоб рав! Шуд рӯз, нохуш мешавӣ,
Ваҳ! Чӣ кадр ин баччаҳоям меҳрубону соддаанд!

Абулқосим Лоҳутӣ

223. Матиро хонда нидохоро ёбед ва чӣ ҳиссиёт ифода карданашонро шарҳ диҳед.

Дар миёнбанди Темурмалик ҳалтачаеро ёфтанд, ки дар вай як каф хок ва як порча коғази хатнок буд. Хатро хонда диданд, дар он ҷо чунин навишта шуда буд: “Э, он ки мурдаи ман ба дастат меафтад, агар некхохи одамон ва ватандӯст бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин ёдгории ватани азизи ман аст!”.

Дар охири хат ин байт ҳам буд:

Атри кафан зи хоки ватан кардам орзу,
Во хасрато, ки мебарам ин орзу ба хок.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Аз мурочиати Темурмалик чиро дарк кардед?
2. Дар байт нидо кадом ҳиссиёти Темурмаликро ифода кардааст?
3. Дар мавзӯи “Ватан ҷони ман, ҳам ҷаҳони ман аст” иншое навишта, дар он эҳсосоти ватандӯстии хешро баён созед.

224. Абёти зерро хонед ва маънидод кунед. Сипас аниқ созед, ки аз нидоҳо чӣ ҳиссиёте фаҳмида мешавад.

1. Дӣ гуфт табиб аз сари ҳасрат чу маро дид,
Ҳайхот, ки дарди ту зи қонуни шифо рафт.

2. Мархабо, эй пайки муштокон бидех пайгоми дӯст,
То кунам чон аз сари рағбат фидои номи дӯст.

3. Эй лабат оби ҳаёту эй қадат сарви чаман!
Эй рухат хуршеди ховар, в-эй хатат мушки Хутан!
Ҳамчу абрӯят ба чашми ман кам ояд моҳи нав,
Чун лаби лаълат намебошад ақиқ андар Яман.

Ҳофизи Шерозӣ

Шарҳи луғатҳо:

дӣ – дирӯз, рӯзи гузашта

пайк – хабаррасон, касид

муштокон – шавқмандон, мачозан, ошикон

мушк – моддаи сиёхранги хушбӯӣ

Хутан – номи шаҳр дар худуди Чин, охуест, ки

мушки он машҳур аст

ақиқ – навъе аз санги қиматбаҳо, ки сурхранг ва

зард аст, киноя аз лаб

Яман – номи мамлакатест дар ҷазираи Арабистон,

киноя аз лаби сурх

Савол ва супоришҳо:

1. Ду байти аввалро ба наср баргардонед.

2. Байтҳоро ҳифз кунед.

225. Ғазалро хонед ва нидоҳоро ёфта гӯед, ки онҳо ба тамоми матн чӣ тобише бахшидаанд.

Чӣ шуд, ё раб, ки он сарви хиромон дер меояд,

Савори чобуки ман сӯи майдон дер меояд.

Зи хар сӯе сипоҳе аз парирӯён расад, аммо,

Чӣ ҳосил додхоҳонро, ки султон дер меояд.

Зи чонам як рамақ мондасту тегаш орзу дорам,
Ба қатли ман, дарег, он номусулмон дер меояд.
Самуми ҳаҷри оламсӯзу абри лутфи ӯ бинам,
Дареґо, кишти мо шуд хушку борон дер меояд.
Бирав эй зоҳиди худбин, маҷӯ сомони кор аз мо,
Ки расвогаштаи хубон ба сомон дер меояд.
Чу субҳи васли ӯ хоҳад дамидан оқибат, Чомӣ,
Махӯр гам, гар шаби хичрон ба поён дер меояд.

Абдурахмони Чомӣ

Шарҳи лугатҳо:

сипоҳ – лашкар

самум – шамоли гарми сӯзон, боди гарми зарарнок

ҳаҷр – чудой, фирок

Нидо барои ифодаи ҳиссиёту ҳаяҷон ва изҳори хоҳишу ризоият хидмат менамояд. Бо ин хусусияташ аз ҳиссаҳои дигари нутқ фарқ мекунад. Масалан, ба туфайли **дарег** ғаму андӯх ва афсӯс ифода мегардад.

226. Шеърро хонда маънидод кунед ва хусусияти грамматикии нидохоро шарҳ диҳед.

Нолаи дилхарошу савти хазин,

Альамон!

Дод!

Тавба!

Истибдод!

Гиряву лоба, зорию фарёд...

Илтиҷои хафифу аҷзи анин...

Ногаҳонӣ расид дар ғӯшам,

Мегузаштам шабе ба гулзоре.

Дидам аз як шикофи деворе...

Дида торику маҳв шуд хушам.

Раъша дар ҷисму пайкарам афтод,...

Ачабо!

Ин чи сахнаи мудҳиш!

Чист афтода?
Духтаре мадхуш...
Ҳамла оварда кист, ҳон?
Эй дод!!!
Дев!
Ифрит!
Ваҳшии хунхор!
Мор! Ақраб! Паланг!
Гург! Шағол!...

Пайрав Сулаймонӣ

Нидоҳо ба сохти грамматикӣ забон дохил гашта, мувофиқи қоида ва қонуни муайян истифода мешаванд. Қоида онро дар нутқ иваз кардан ғайримумкин аст.

Нидоҳо оҳанги ифодаро тағйир дода, баъзан бо калимаҳои дигари матн аз ҷиҳати оҳанг алоқаманд мегарданд: Аҳсант! Шаккар ба даҳонат! Доди суҳанварӣ додӣ. (С. У.)

Нест бод ҷанг!

Баъзан нидоҳо дар ҷумла ба вазифаи хабар меоянд: Марҳамат кунед, нон хӯред. (С. А.)

Ҳай дарег, сад дарег.

Нидоҳо бо дигар ҳиссаи нутқ алоқани ҷудонашаванда доранд. Ин аст, ки баъзе исму феълҳо ва ибораҳо ба нидо гузаштаанд: табрик, ташаккур, саломат бошед, монед, шод бош, ба арвоҳи падарам.

227. Порчаро хонеду ҷумлаҳои нидодорро нависед ва хусусияти онҳоро шарҳ диҳед.

— Биё, хайрбод кунем, Робиа, — гуфт Рӯдакӣ ва он гоҳ Робиа қарору ихтиёрро аз даст дода, рӯяшро ба як сӯ гардонида гирифт.

— Худо шохид – давом кард шоир, — ман хоҳиши рафтан надорам, аммо маҷбурам. Аз ту ҳоҷати пинҳон кардан нест. Робиа, ин сафари ман сафари... дуру дароз аст... ва ҳатто эҳтимол, бебозгашт бошад. Ман мехостам, ки рӯзи видео туро арӯсам гӯям, аммо хоҳарам мегӯям. Хуш бимон хоҳараки дилбандам.

— Хуш биравед, — ба дарду алами худ тоб оварда, оби дидаашро пок карда гуфт Рубиа...

Дар пеши масҷид ҳамдеҳагиёни Рӯдакӣ чамъ шуда буданд, ки бо вай хайрбод кунанд. Онҳо шоирро бо хушӣ ва дар айни ҳол бо таассуф ба роҳи дур гуселониданд.

— Хуш бимонед, саломат бошед, — видоъ кард ба онҳо Рӯдакӣ.

Сотим Улугзода

Савол ва супоришҳо:

1. Гӯед, ки нидои ҷумлаи якум аз кадом ҳиссаи нутқ гузаштааст.
 2. Мавқеи аломатҳои китобатро дар нидоҳо маънидод кунед.
 3. Матне тартиб диҳед, ки нидоҳо дошта бошад.
-

228. Шеърро хонед ва гӯед, ки нидо ба он чӣ тобише бахшидааст.

Оҳ, ки дарди ишқро ёр даво намекунад,
Чораи кори бедилон ҷуз ба чафо намекунад.
Оҳ, к-аз охи ман ҷаҳон сӯзаду дил насӯзадам,
Коми дили шикастагон ҳеч раво намекунад.
Оҳ, ки меҳри талъаташ хост, ки дил фурузадам,
Ҳиндуи зулфи саркашам боз раҳо намекунад.
Оҳ, ки тири нолаам аз дили чарх бигзарад,
Як сари мӯ ба хотирам оҳ, ки ҷо намекунад.
Оҳ, ки ҷуз ба кӯи ӯ мурғи дилам намепарад,
Боз чиҳо намекашад, боз чиҳо намекунад.
Оҳ, ба ваъда сӯзадам дил ба умеди мархаме,
Хун кунадам дил он гаҳе ваъда вафо намекунад.
Оҳ, ки тири ғамзаам бар дили Шамс тир шуд,
Ҳар чӣ расад ба хотирам, ҳеч хато намекунад.

Ҷалолиддини Рӯмӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Байти аввалро бе нидо хонед ва чӣ ҳолат рух доданро тавзеҳ диҳед.
 2. Магар мешавад, ки ҷои нидоҳоро тағйир диҳем.
 3. Кадом ҳиссаи нутқ будани **ҷуз ба**-ро гуфта, сохти онро шарҳ диҳед.
-

СОХТИ НИДО

229. Ҷумлаҳоро нависед ва таркиби нидоҳоро муайян созед.

1. Оҳ... ту чӣ донӣ, ки ин дили ман, дили ғариби ман чӣ қадар барои ту гум мезанад. Не-е, ин чизро ту пай намебарӣ...

2. Ҳайф, ки намедонад ва барои ҳамин дар бораи дигар чиз фикр мекунад.

3. —Ҳмм... Рав, ба апа гӯй, ки оши тӯппа тайёр кунад.

4. — Ҳа-а, —яхи обкушода барин ҷунбид Додхоҳ ва сар афшонда ба гап даромад.

5. — Ҳайфи умрам...

— Ман намедонам, ки бачаи кӣ ҳастам, лекин хондан меравам!

6. Ҳум-ҳаҳ... Ҳум... ҳаҳ. Садои ба санг бархӯрдани путки Ёрмуҳаммад аз шаххо шунида шуд.

7. — И, ту ба ҳамин ҳафа шудӣ.

Сорбон

Нидоҳо аз ҷиҳати сохт — таркибашон ба асли, такрор ва нидоҳои таркибӣ ҷудо мешаванд.

Нидоҳои асли ҷунин таркиб доранд: **а)** як садонок: э, а, и, о; **б)** садоноку ҳамсадо: эҳ, ха, ҳе, ҳу; **в)** садоноку ҳамсадо ва садонок: аҳа, эҳе, уха...; **г)** садоноку ду ҳамсадо ва садонок: оббо, ўббо...; **ғ)** ҳамсадою ҳамсадо: ҳм, нм ва ғайраҳо.

Ба нидоҳои такрор — ҳой-ҳой, вой-вой, ту-ту ва таркибӣ (муборак бошад, қанд занед...) мансубанд.

230. Ҷумлаҳоро нависед ва нидоҳоро аз ҷиҳати сохту таркиб муайян созед.

1. – Бисёр нағз, — гуфт Соро хола, сухани ӯро бурида.

2. – А-а-а наомад гуфта ҳамонро мепурсидӣ?

3. – Хушвақт бошед, додарам, — ҷавоб гардонид Ҳалимбой.

4. – Не-е, — китф барҳам кашид Ҳалимбой ва аз Ҷалол бо хоҳири озурда рӯй гардонд.

5. – Хуб, хуб, тавба кардам, — гӯён тирвор аз хайма берун рафт.

6. – О ин хел бошад, — овозаш ларзида гуфт Ҳалимбой.
Саттор Турсун

231. Порчаи манзумро хонда гӯед, ки ҳадафи асосии он дар чист.

Афсӯсхо, ки умр бароят вафо накард,
Сози ту нағмаи зафарашро адо накард,
Бори дигар туфанги забонат садо накард,
Тире дигар ба ҷониби душман раҳо накард;
Хайр, эй сухансарову адиби ҷаҳони мо,
Хайр, эй адибу мутриби нағзи замони мо,
Хайр, эй муборизи ватану қаҳрамони мо,
Хайр, эй ниҳоли пурсамари бӯстони мо!

Ҳабиб Юсуфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Нидоҳоро аз ҷиҳати сохту таркиб шарҳ диҳед.
 2. Нидоҳо кадом тобишро дар ин порча ифода мекунанд?
 3. Пайи ҳам омадани нидоҳо ба матн чӣ оҳанге бахшидаанд?
-

ХЕЛҲОИ НИДО

232. Чумлаҳоро нависед ва нидоҳои онро аз рӯи ифодаи эҳсосот ба навъҳо ҷудо кунед.

1. Эй бародар, дил фориг дор, ки аз ҳама кас тавон гурехт, вале аз казо натавон гурехт. аз *"Самаки айёр"*

2. – Ҳо, салом, салом, хуш омадед. Бисёр шодем, марҳамат. (С. У.)

3. – Ҳайронам, ки шумо зани бофаросат, оқила инро намефаҳмед. (С. У.)

4. Оҳо, ин духтараки соддадил аз ман донотар будааст. (С. А.)

5. – Уф! — ... Дар дунё аз ин бадтар хат набудагист. (С. У.)

Нидоҳо аз рӯи маъно ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: эҳсосотӣ ва барангезанда.

1. Нидоҳои эҳсосотӣ (отифӣ) ҳиссиёти гуногуни инсонро нисбат ба ҳодисаҳои ҳаёт ифода мекунанд. Онҳо на танҳо барои нишон додани ҳолати самимонаи гӯянда, балки барои ифодаи ҳар гуна эҳсосот хизмат мекунанд. Нидоҳои эҳсосотӣ аз ҷиҳати маъно ба ҳелҳои зерин ҷудо мешаванд:

а) Нидоҳои таачҷуб ва ҳайрат: тавба, эҳа, аҷабо, ўҳў, хмм ва гайра: — Тавба, — Шарофат ҳайрон шуд.

— Ўҳў, инҳо ба замини мо наздик шуда мондаанд-ку... Хмм, одами хуб, коргар.

б) Нидоҳои андӯх: вой, оҳ, воҳ ва гайра:

— Оҳ, — гуфт охистекак як пахтакаш.

в) Нидоҳои таассуф: эҳтиёт, обо, эҳэ, эҳ, ҳай-ҳай, афсӯс ва гайра: Оббо, ҳолӣ-ку вақти рамаронӣ нашудааст...

— Афсӯс, — гуфт ў худ ба худ.

— Ҳай-ҳай, зӯрата беҳуда харҷ накун.

г) Нидоҳои хурсандӣ, завқ таҳсин: о, эй, ҳай-ҳай ва гайра:

— Эй, — ...Шокир акем-ку, — гуфта фиристод.

— Хай, хай, магар ин духтаракам Гулнор аст, бисёр нағз.

II. Нидоҳои барангезанда (иродавӣ): тобишҳои гуногуни амриро ифода карда, ба навъҳои зерин чудо мешаванд:

а) Нидоҳои даъват, мурочиат: уй, хой, э, ало, эй, ў, аё, ой ва ғайра.

— Хой Гулчон, чаро мегирӣ?

— Э чавонмард, ба говони ман раҳм кун.

б) Нидоҳои амр: чим, ором, хомӯш ва ғайра.

— Хомӯш! — бонг зад Саид Муродхӯча, — дар кучо истодай, бо кихо гапзанон мекуни?

в) Нидоҳои миннатдорӣ, табрик, видоъ: хайр, боракалло, офарин ва ғайра: Хайр, саломат бошед. Офарин, ёфтед.

Нидоҳои такрор бо дефис навишта мешаванд: Бай-бай, хай-хай ва монанди инҳо

233. Байтҳоро нависед, нидоҳоро ёфта, аз рӯи тобишу вазифа ба кадом гурӯҳ дохил шудани онҳоро шарҳ диҳед.

1. Каъбаи кӯяш мурод аст ин дили овораро,
Бо муроди дил расон, ё раб мани бечораро!

2. Э равшани, аз рӯи ту чашми дигаронро,
Ин равшани чашм мабодо дигаронро!

3. Ох, к-аз охи дилам ҳабиб надонист,
Мурдаму дарди дилам табиб надонист.

Камоли Хучандӣ

234. Ҷумлаҳоро нависед ва тобишҳои нидоҳоро шарҳ дода, ба хелҳо чудо кунед.

1. — Акнун эй бародар, нигини Сулаймон мебояд, ки гавҳари мақсуд ба даст дарояд.

2. – Эй одамизод, хуш омадӣ! Машаққати ман бисёр
кашидӣ. Ҳар ҷо ки дили ту мецоҳад, бинишин.

аз «Ҷавомеъ-ул-ҳикоят»

3. – Воҳ, ин дӯсти ман, ин касест, ки маро аз марг халос
кардааст, — гуфт. (С. А.)

4. “Хайр, майлаш, намак пошидан гир” дар дил гуфт
Қумрӣ.

5. – Не-не, — писарак сар тофт, — ман барои пул
нагуфтаам.

6. – А-а-а, шайтонча, ...як дам наистодӣ-а? Гурехтӣ-а –
пои рост аз рикоб бароварда ва майли аз асп фуромадан
карда гуфт Шокир.

Сорбон

**235. Порчаҳои манзумро хонед ва гӯед, ки нидоҳо ба
порчаҳо чӣ муассирияте бахшидаанд?**

1. Ох, сад ох, ки барбаст абадӣ роҳи сафар,
Аз Бухоро сӯи Фирдавс яке донишвар.
Ходими миллати ислом, сирочи дониш,
Ношири илм, ватанхоҳ, маорифпарвар.

Садриддин Айни

2. Ваҳ, чӣ хуш медамад насими баҳор
Субҳи содиқ зи ҷониби кӯҳсор,
Духтари ховар – нозанин хуршед
Барфурузонд оташин рухсор...
Дехқони ҷавон ба даст каланд,
Меширобид сӯи киштукор:
Шоду хандон ба сӯи дехқонон
Менамуд ин хитобро такрор.
Бӯи хуш медамад баҳор, баҳор!
Зуд биштоб, эй баҳори қор!

Пайрав Сулаймонӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Калимаҳои синонимии порчаи дуомро муайян созед.
 2. Дар байти охир нидо ҳаст ё на?
 3. Порчаи аввалро ба наср баргардонед.
-

236. Шеърро бо риояти оҳанг қироат кунед. Гӯед, ки нидоҳо чӣ нақше доранд?

Эй ситамдидагон, эй асирон!
 Вақти озодии мо расид.
 Муждагонӣ диҳед, эй факирон!
 Дар ҷаҳон субҳи шодӣ дамид.
 То ба кай гусса хӯрдан ба ҳасрат,
 Баъд аз ин шодмонӣ намо!
 Бас ҷафо, бас ситам!.. Эй адолат!
 Дар ҷаҳон ҳукмронӣ намо!
 Интиқом! Интиқом! Эй рафикон!
 Эй ҷафодидагон! Эй шафикон!
 Баъд аз ин дар ҷаҳон ҳукмрон бод
 Ранҷбар, барзгар бо тифок!
 ...Дар ҷаҳон зулми золим намонд,
 Ҷам ҷафо, ҳам ситам, ҳам нифок.
 Бар ҷама шаҳди шодӣ ҷашонд
 Ранҷбар, барзгар бо тифок!
 Интиқом! Интиқом! Эй рафикон!
 Эй ҷафодидагон! Эй шафикон!

Садриддин Айни

Шарҳи луғатҳо:

шафикон – меҳрубонон, мушфикон
 шаҳд – ширинҳои шодӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Нидоҳоро нависед.
 2. Аъзоҳои ҷидаро муайян кунед ва гӯед, ки онҳо чӣ вазифаро адо кардаанд.
 3. Шеърро ҳифз кунед.
-

ТАҲЛИЛИ МОРФОЛОГИИ НИДО НАҚШАИ ТАҲЛИЛ

Кадом ҳиссаи нутқ аст.

НАМУНАИ ТАҲЛИЛИ НИДО

Хуб, бисёр ғам махӯр. (С. Айни)

Хуб – ҳиссача, он гурӯҳи махсуси ҳиссаи нутқ аст, на ба ҳиссаҳои мустақил ва на ба ёридиҳанда дохил мешавад. Тобиши тасдиқро бо писанду маъқул доништан ифода мекунад.

237. Порчаи манзумро ифоданок хонда, нидохоро муайян созед ва нақши онро маънидод кунед.

Ало!.. Ало!.. Ало!..

Мавҷ... Барқ... Радио...

Ало!.. Ало!.. Ало!..

Ҳар сӯ нигар ба ҷавфи ҳаво,

Зи барқи радио, дар синаи ҳаво...

Дарё...

Ба ҷӯш омадаву мавҷ мезанад, аҷабо!...

Чӣ гуна барқ?!

Чӣ сон мавҷ?!

Оҳ!...

Аҷаб!...

Даҳшат!...

Пайрав Сулаймонӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Гӯед, ки аз забонҳои дигар нидохо иқтибос мешаванд ё не?

2. Нидоҳои иқтибосиро ба ёд оварда нависед...

238. Ҷумлаҳоро нависед ва ба имлои нидохо диққат кунед.

1. – Ҷхӯ, ӯхӯ, ӯхӯ, — сурфа кард касе аз дарвозаи кӯча даромада. (С. А.)

2. “А-а-а”! — гӯён як қад парида оташин шуда рафт.

3. – Ха-а, - гуфт бо оҳанги таассуф Ҳомид. – Ҳоло давр-даври дирӯза мардуми урён. (С. Турсун)

4. – Ҳо-ой, истед! — гашта фарёд кард Анвар. (С. Турсун)

239. Шеърро хонед ва аниқ кунед, ки такрор гаштани айни як нидо хусни шеърро афзудааст ё коствааст.

Эй тавбаам шикаста, аз ту кучо гурезам?
Эй дар дилам нишаста, аз ту кучо гурезам.
Эй нури ҳар ду дида, бе ту чӣ гуна бинам,
В-эй гарданам бубаста, аз ту кучо гурезам?
Эй шаш чихат зи нурат, чун оинаст шашрӯ,
В-эй рӯи ту хучаста, аз ту кучо гурезам?
Дил буд аз ту хаста, чон буд аз ту раста,
Чон низ гашта хаста, аз ту кучо гурезам?
Гар бандам ин басарро в-ар бигсалам назарро,
Аз дил най гусаста, аз ту кучо гурезам?

Чалолитдини Румӣ

Шарҳи луғатҳо:

басар – чашм, дида; кувваи биной
бигсалам – канам

240. Нидоҳоро истифода бурда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

бай-бай...	ай-ай...
оббо...	хомӯш...
оҳ...	ташаккур...
эй...	вой...
ха-ха-ха	афсӯс...
ха-а-а	ҳо-о...

241. Ҷумлаҳоро хонед ва нидоҳоро ба хелҳо ҷудо карда, тобишҳояшонро шарҳ диҳед.

1. – Бисёр хуб! - гуфт ва қаламро гирифта бар рӯи хат чизе навишт. (С. А.)

2. Туркман аз ўба омада Ятимро бемор ёфт, ў “ўх-ўх” гўён хобида буд. (С А.)

3. –Э... Ту ака Қурбони ман-ку, ту акачони ман-ку, — гўён ба тарафи ў давид. (С А.)

4. – Хайр, зарар надорад, ҳоло ин кор барои ту – кори нав аст, оҳиста-оҳиста омўхта мешавӣ ва корат ҳам бараканоктар мешавад, — гуфта ўро дилдорӣ дод. (С А.)

5. – Ачаб, — гуфт ў худ ба худ дар сағирхона бачаро дар як хона ҳабс карда мемондаанд-дия. (С А.)

242. Порчаи манзумро хонед ва нидоҳои онро муайян кунед. Гўед, ки дар матн кадом тобишхоро ифода мекунанд.

Зиндагӣ, ҷои хомӯшӣ набувад,
Дил биё ҷӯш зан, мубориз бош!
Бе ҳамин бахту дилхушӣ набувад,
Дил, биё ҷӯш, зан мубориз бош!
Хомӯшӣ касби мурдагон бошад,
Дил, биё ҷӯш зан, мубориз бош!
Дил, биё ҷӯш зан, мубориз бош!

Ҳабиб Юсуфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Хитобае (ишорае) гўед, ки дар он мухотаб бошаду пас аз он аломати хитоб ояд.
2. Боз кадом аломатҳои китобатро медонед, ки ба нидоҳо алоқаманданд?

243. Мусоҳибае таҳия кунед ва ҳини навиштан аз нидоҳо ба мавқеъ истифода баред.

244. Матиро хонед ва нидоҳоро ёфта, ба кадом гурӯҳ дохил шудани онҳоро муайян созед.

— Чаро истодаӣ? — гуфт духтар, — омадан гир! Ҷои мо ҳамин ҷост. (Ба занак, ки аз сари оташдон хеста ба оянда

нигоҳ мекард). – Ин мусофири ғариб чои рафтан надоштааст, ки ман ҳамроҳи худ овардамаш.

Занак:

— Хуб кардӣ, гардад очеш, — гуфта хушнудии худро маълум кард ва ба чавон, ки вай ҳам расида омада буд, нигоҳ карда:

— Биё, писарам, ин чо нишин! — гуфта пӯстаки дар он чо паҳнкардашударо нишон дод.

— Номат чист? — занак аз чавон пурсид.

— Ёдгор!

— Хай-хай, номи хуб доштаӣ, — пас аз он ба духтараш нигоҳ карда:

— Зуд бош, модаговро аз чаро оварда чӯш, вақташ нагузарад, ман рафта барои меҳмонат ширкаду мепазам, — гуфт занак.

Духтар рафт, дили Ёдгор ҳам аз паси он; афсӯс, ки Ёдгор ба ин хонадон навомада ва ноҳолдон буд, вагарна ин ҳам ҳамроҳи духтар ба баҳонаи ёрӣ додан ба вай барои овардани гов мерафт.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. **Биё** аз кадом хиссаи нутқ ба нидо гузаштааст ва чӣ тобише дорад?
 2. **Ширкаду**-ро аз чихати сохт шарҳ диҳед.
-

245. Порчаи шеърро хонед ва муайян намоед, ки нидоҳо барои муассир шудани матн чӣ нақше доранд?

Дастӣ нозук,
латиф,
соф,
булӯр!

Ҷониби ман дароз шуд,
Ҳайхот!..

Даст не,
даст не,
Румузи ҳаёт!

— Ку ҳамон! Ку таноби имрӯзӣ?
Ку ҳамон интиҳоби имрӯзӣ?

Ку,
Кучо шуд?
Чаро ба гардан нест?
Ох, афсӯс!
Сад хазор афсӯс!

Пайрав Сулаймонӣ

Шарҳи лугатҳо:

булур – санги софу шаффоф мисли шиша
румуз – чамъи рамз

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро дар мисраи аввал баъди калимаҳо вергул гузошта шудааст?
2. Ҳиссаҷаҳони саволии порчаро ёбед ва шарҳ диҳед.

246. Дар мавзӯи “Аввали баҳор” иншо нависед ва дар он аз нидохо истифода баред.

247. Дар ин порчаҳои шеърӣ нидохо чӣ тобише доранд? Онҳоро аз ҷиҳати сохту таркиб муайян кунед.

1. Афсӯс, ки неку бад надонӣ,
Дарди ману кадри ман надонӣ.
Ох аз туву бевафоии ту,
Мурдам зи ғами ҷудоии ту.
2. Эй тозагул, аз хасон бипарҳез,
В-аз сӯхбати нокасон бипарҳез.
3. Дардо, ки ба кас вафо надорӣ,
В-ар худ дорӣ, ба мо надорӣ!
...Эй чон, ту ба ӯ чӣ ошноӣ,
Ё раб, кӣ зи чон кунад ҷудой!

Бадриддин Ҳилолӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Нидохҳои дар порчаҳо буда асосан хоси кадом услубанд?

2. Нидохоеро номбар кунед, ки ба услуби гуфтугӯ хосанд.
 3. Байти дуюмро ба наср баргардонед.
-

248. Чумлаҳоро нависед, ба зери нидохо хат кашед, чӣ гуна ҳиссиёт ифола карданашонро гӯед ва имлон онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

1. Кампир дари хонаро кушода ба хона даромаду шавҳарашро дар пешгоҳи хона дида, нохост як қад парид.

— Туф, туф, туф! — гуфт вай сари худро ба сӯи гиребонаш ҳам карда, — мана захракаф кардед, мӯйсафед!

2. Вой! Об ба ин тараф омада истодааст.

3. Эҳ, Салимабону, чӣ гӯям ба шумо?

4. – Оҳ, сарам дард мекунад.

249. Вергулҳоро гузошта, чумлаҳоро нависед. Агар вергул гузошта нашавад, чӣ ходиса рух медиҳад.

1. – Оббо боз коҳи кӯҳнаро бод кардӣ-дия!

2. – Бай-бай хуб коратон омад кардааст!

3. – О ман дар ин чо чашму гӯши шумо-ку. Наход нафаҳмам?

4. Хуб-хуб як нафасак шишта мехезам.

5. – Хӯй писари усто, номат чӣ буд?

6. – Э ман аз кучо донам? Раву аз худаш пурс.

7. – Уф-фф ба бӯяш истода намешавад гурунгос зад касе.

8. – Ҳой чингиламуй, ба ту чӣ шуд?

250. Порчаҳоро хонда нидоҳоро муайян кунед. Гӯед, ки онҳо чиро ифода кардаанд.

1. Дид, к -аз дили оғӯшта ба хун,
Ояд оҳиста бурун ин оҳанг,
“Оҳ, дасти писарам ёфт харош!
Вой, пой писарам хӯрд ба санг!”

Эраҷ Мирзо

2. – Ҳаштуми Март иди ранҷбарон,
Паҳн кард ин шиорро ба занон,
То шаванд ҳамхуқуқ бо мардон:
Мужда бод!
Зинда бод ҳаштуми Март!

Пайрав Сулаймонӣ

251. Нидоҳои додашударо ба ду гурӯҳ – эҳсосотию барангезанда (иродавӣ) ҷудо кунед ва нависед.

Эй, бай-бай, ало, уф, во, аё, вой, оббо, ўхў, хомўш, ором, омин.

252. Ба ҷои нуқтаҳо нидоҳои мувофиқ гузошта, ҷумлаҳоро нависед.

1. — ..., Алимардонбег-ку, ассалому алайкум, — гӯён аз ҷой хест.

2. — ..., хуб баофиҷат, хуб сиҳат-саломат ҳастед?

3. — ..., ака Бозор, аз кучо? Хавосат парешон барин менамояд?

4. — Ғазал намедонӣ?! — ..., дурӯғтӯй! Навакак дар ин ҷо кӣ ғазал мехонд?

5. — ..., худо мубораку хайр гардонад, — гуфта изҳори хурсандии сохта кард.

6. — ..., — гуфт Давлатманд, — беандешагиҳои Иброҳим корро лат дод.

Садриддин Айни

(хай-хай, хайр, ҳа, ҳайф ки, э...э)

КАЛИМАҲОИ ТАҚЛИДӢ

253. Ҷумлаҳоро хонед ва ба калимаҳои ишорашуда диққат диҳед. Гуед, ки онҳо чӣ вазифаеро адо мекунанд.

1. Фақат ин хомӯширо **вағ-вағ, пит-пилиқ, пит-пилиқ** гӯён сурудани бедонаҳо... вайрон мекарданд. *(С. А.)*

2. Ёдгор **шар-шари** оби аз кӯҳ фуномада истодаро гӯш мекард. *(С. А.)*

3. Садои **шағ-шағи** боридани жола, **гулдур-гулдури** ҳаво ва **гуввоси** шамол якҷоя шуда ба дил воҳима меандоخت. *(С. А.)*

Калимаҳои тақлидӣ тағйирнаёбанда буда, тақлиди садои одамон, ҷонварон, ҳодисаҳои табиат ва ашро фаро мегиранд.

Калимаҳои тақлидии асосӣ шакли таркиби доимӣ доранд: мияв-мияв, аф-аф, ку-ку. Аз ин рӯ, ҳамаи одамон онро як хел мефаҳманд. Ин калимаҳо ба соҳибони забон ҳам дар матн ва ҳам берун аз матн фаҳмоанд.

Калимаҳои тақлидӣ ба нидоҳо наздиканд, вале маънои онҳо бо интонация (оҳанги талаффуз) вобаста набуда, имою ишоратро талаб намекунад. Онҳо аз грамматика ҷудо набуда, метавонанд дар вазифаи мубтадо ва хабар оянд.

254. Ҷумлаҳоро нависед ва калимаҳои тақлидиро аз рӯи маъно ба навъҳо ҷудо кунед.

1. Аз даруни меҳмонхона гайр аз садои хур-хури хобидагон дигар овозе шунида намешуд. *(С. А.)*

2. Гир-гири чархи ароба аз кӯча ҳам шунида мешуд. (С. У.)
3. Хамин ки Ёдгорро дид, худӣ гов хӯъ-хӯъ гуфта пеш омадан гирифт. (С. А.)
4. Бо даҳшати аз одат берун ҳаво гулдуррос зад. (С. А.)
5. Аз як гӯшаи айвон мусича “ку-ку” мегуфт. (С. Т.)
6. Ба гув-гуви рӯди Кофрун тақар-тақари суми аспҳо даромехта дараи Охугузарро гӯё ба ларза меовард. (С. Т.)
7. Мағасе беист гинг-гинг мекард. (С. Т.)

255. Чумлаҳоро хонда гӯед, ки дар калимаҳои тақлидӣ чӣ хусусияти овозиро пай бурдед ва онҳо чӣ тавр сохта шудаанд.

1. Об ... шилдиррос зада садо мебарорад ва сангресаҳоро гелонда, ба чуқуриҳои гузаргоҳи худ хобонда, роҳи худро ҳамвор мекунад. (С. А.)
2. Чашмаи равон шаррос зада мефурояд. (С. А.)
3. Қоҳи кушода аз дуртари майдон монанди кӯли пуроб лаппос мезад. (С. А.)
4. Шабар-шабари мавҷҳои Ому ба гӯш мерасад.
5. Аз дур садои шав-шуви дарё шунида мешуд.
6. Оби ҷӯй шурр-шурр ҷорӣ мегашт. (С. Т.)

256. Бо истифода аз калимаҳои зер чумлаҳо тартиб диҳед ва гӯед, ки онҳо садои чиро фаро гирифтаанд.

Ав-ав, ак-ак, ялт-ялт, милт-милт, пичир-пичир, тапар-тапар, виҷиррос, хиширрос, гурриш, лаппиш, фарри, лаппи, ҷарангос, шартос, ҷарсос.

257. Ҷумлаҳоро нависед ва калимаҳои тақлидиро муайян карда, тарзи сохта шудани онҳоро шарҳ диҳад.

1. Ҳезуми явшон ғуррос зада месӯхт. (С. А.)

2. Садои аккос ва авваси понздаҳ-бист сағ дар ин дашти бедолу дарахт паҳн шуда, хама чоро фаро гирифт. (С. А.)

3. Пас аз фурсате садои гурси карда аз сақфи реғхона ба замин афтодани як чизи вазнин омад. (С. А.)

4. Поезд ҳуштаки дурударозе кашиду тақатақ карда ба роҳ даромад.

5. Оромии шабро танҳо хишир-хишири бедахой ва гуп-гупи пойкӯбии асбон халалдор мекарданд.

6. Садои таракко-турук ба акси садо ҳамроҳ шуда замини дараро дар ларза андохт. (С. А.)

258. Порчаи манзумро хонед ва нақши калимаҳои тақлидиро баён созед.

Гурум...

Гурум...

Гурум...

Ин корвони оташбор

Ба пеш медаваду

Пеш меравад ҳамвор.

Тапар...

Тапар...

Тапар...

Ин чархҳои фӯлодӣ

Ба гардишанд

Ба болои релсҳои катор.

Шабар...

Шабар...

Шабари

Мавҷҳои оби Аму

Ба гӯш мерасад ҳамчун навои мусиқор.

Шибир...

Шибир...

Шибири

Қатраҳои борон, бин,

Ки мужда медиҳадат аз вусули киштукор?

Пайрав Сулаймонӣ

259. Ҷумлаҳои хонда, хусусияти муҳими калимаҳои тақлидро муайян созад ва имлои онҳо дар ёд нигоҳ доред.

1. Ман чак-чакҳои ӯро завқ карда мешунидам. (С. А.)

2. Шағол уллосе кашида аз назар ғоиб шуд.

3. Аз садои хишир-хишираш маълум мешуд, ки дар ин наздикӣ касе кор карда истодааст. (С. А.)

4. Бой... аз даҳлези меҳмонхона садои хисир-хисирӣ касеро шунида: “Кист?” гуфт. (С. А.)

5. Гӯшҳои сарбозон ғайр аз гув-гуви худ дигар чизеро намешунавид. (С. А.)

260. Дар мавзӯи “Баҳори хуррам” иншо нависед ва дар мавқеи зарурат аз нидою калимаҳои тақлидӣ истифода баред.

САВОЛҲОИ БАРОИ ТАКРОРУ ҶАМЪБАСТИ НИДО ВА КАЛИМАҲОИ ТАҚЛИДӢ

1. Нидо ба кадом гурӯҳи ҳиссаҳои нутқ дохил мешавад?
2. Нидо чӣ тобишҳоеро ифода мекунад?
3. Нидо аз ҳиссаҷа ва дигар ҳиссаҳои нутқ чӣ фарқ дорад?
4. Нидо маънои лугавӣ дорад ё не? Он дар чӣ зухур меёбад?
5. Оё нидо сермаъно шуда метавонад? Кадоме аз он ба ин хусусият соҳиб аст?
6. Нидо аз рӯи маъно ба чанд гурӯҳ ҷудо мешавад?
7. Нидоҳои гурӯҳи якум кадомоянд? Номбар кунед.
8. Чӣ нидоҳо ба гурӯҳи дуум ҷудо мешаванд?
9. Нидоҳои ки диққат ва тавачҷӯхро ҷалб мекунанд, кадомҳоянд?
10. Кадом нидоҳо тобиши даъват ва аз худ дур кардан доранд?
11. Нидоҳо ба оҳанги талаффуз чӣ робитае доранд?
12. Нидоҳо оё метавонанд тобишҳои гуногун дошта бошанд?
13. Нидоҳо ба вазифаи аъзоҳои ҷумла омада метавонанд ё не?
14. Нидоҳо ба ҳиссаҳои дигари нутқ робитае доранд?
15. Миқдори нидоҳо аз кадом ҳисоб зиёд мегарданд?
16. Сохти нидоҳо чӣ гуна аст? Номбар карда мисолҳо оред.
17. Чӣ гуна калимаҳоро тақлидӣ мегӯянд?
18. Хусусиятҳои муҳими калимаҳои тақлидӣ кадомҳоянд?
19. Бо кадом хусусиятҳоаш калимаҳои тақлидӣ аз нидо фарқ мекунад?
20. Чӣ пасвандҳо дар сохтани калимаҳои тақлидӣ ширкат мекунанд?
21. Калимаҳои тақлидӣ кадом овозҳоро фаро мегиранд?
22. Имлои калимаҳои тақлидӣ чӣ гуна аст?

ЧАМЪБАСТ ВА ТАКРОРИ ДАРСҲОИ ГУЗАШТА

261. Мутоябаро хонда, хикмати онро дарёбед ва шарҳ диҳед.
Кадам ҳиссаи нутқ будани калимаҳои порчаи мансури
онро муайян кунед.

Аъробие шутуре гум кард. Бонг зад, ки!

- Ҳар кӣ шутури маро ба ман орад, мар ўрост ду шутур бо
вай.

Гуфтанд:

- Ҳайхот, ин чӣ кор аст, ки сарборӣ меҳ аз харвор аст?

- Шумо лаззати ёфт ва ҳадди он начашидаед, маъзуред.

ҚИТЪА

Гумшуда гарчи ҳақир аст, мағӯй,

Ки инон аз талабаш тофта бех.

Ҳаст дар қоидаи хурдашинос

Лаззати ёфтан аз ёфта бех.

Абдурахмони Қомӣ

Шарҳи лугатҳо:

мутояба – ҳазл, шӯҳӣ, хуштабъӣ, мазох

аъробӣ – араби бодиянишин

сарборӣ – бори хурде, ки болон бор монда

мебаранд, бори иловагӣ

меҳ – бузург, калон

харвор – боре, ки як хар бардошта метавонад;

ченаки вазн, ки баробари 300 кг аст

ёфт – пайдо шудан

инон тофтан – рӯгардонидан аз чизе

хурдашинос – одами бодикқат, тезбин

Савол ва супоришҳо:

1. **Сарборӣ** чӣ тавр сохта шудааст?

2. **Ҳайхот** кадом ҳиссаи нутқ аст?

3. Байти дуоми қитъаро ба наср баргардонед.

**262. Матиро хонед ва сифатҳои онро ёфта, ба аслию нисби
чудо кунед. Сохти онҳоро шарҳ диҳед.**

Дар мадрасаи Мири Араб ду бародарон буданд, ки онҳо диққати маро зиёдтар ба худ ҷалб карданд ва бо онҳо аввал шиносӣ ва баъд аз он ошно шудам. Калонтарини ин бародарон Маъсумхоча ном дошта, лақабаш “Махдуми Гав” буд. Қомати ин одам аз миёна баландтар буда, баданаш чунон пуропур буд, ки ба назари кас кӯтоҳкад менамуд. Чехрааш сабзинаи сиёҳтоб ва чашмонаш калон ва сиёҳи шӯълапош буд. Рӯяш кулчаи сергӯшт ва қариб тамоман бо риши сиёҳи гӯлини дағалмӯй пӯшидагӣ буд. Абрӯвони сермӯи пайваста бо ҳам ва миҷгонҳои дарози сархам дошт, дастонаш то оринҷ ва поҳояш то зону, ки бештарин вақт намуда меистоданд, пур аз мӯйҳои чингила буданд.

Ин одам, ки аз рӯи ин тасвир хеле бадхайбат менамояд, бисёр ҳалим, нарммуомила ва кушодапешонӣ буда, ба як дидан муҳаббати ҳар касро ба худ ҷалб мекард. Лабонаш ҳеч гоҳ аз табассум ва чашмонаш доимо аз нигоҳи меҳрубонана холӣ набуд.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Сифатҳо дар матн чӣ нақше доранд?
2. Дар **нарммуомила** магар ҳамсадо ташдид ёфтааст?
3. **Миҷгон** ё **миҷгон**?
4. Аз сифатҳо истифода бурда шахси бароятон наздик ва ошноро тасвир кунед.

**263. Шеърро хонед ва сифатҳои феълнашро ёфта, аз ҷиҳати
сохт муайян кунед.**

Дар барам дил андалеби бӯстонгумкардааст,
Чон дар аъзойи чу мурғи ошёнгумкардааст.
Лолаи сахро диҳад аз хаймаи Лайли нишон,
Гирдбодаш хоксори хонумонгумкардааст.
Соияи иқбол меҷӯяд сари бемағзро,
Давлати дунё хумои устухонгумкардааст,
Тифли дурафта аз модар шавад паррехта,

Тири тобоварда оғӯши камонгумкардааст.
Лаъл чун аз кон барояд, қадри худро бишканад,
Бесадаф гавҳар ду дандони даҳонгумкардааст.
Чашми гардун мешавад шабҳо сафед аз интизор,
Чархи беҳуршед чун пири ҷавонгумкардааст.
Нест дар олам қароре, Сайидо, хуршедро,
Ин ғариби бесарупо корвон гум кардааст.

Сайидои Насафӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Таркиби **гирдболаш**-ро аниқ созед.
2. Тифли дурафтода аз модар шавад паррехта-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. **Гавҳар**-ро шакли дигар чӣ гуна аст?
4. **Бесарупо** чӣ тавр сохта шудааст? Сохти онро шарҳ диҳед.

264. Матиро хонда, сифатҳои феълиашро муайян ва хусусиятҳои онҳоро баён созед.

Мӯйсафед ба пухтани шиннии кӯзагӣ сар кард: ӯ шарбати софи аз ҳувол гузаштаро бо як ёми шарбати софи дигар, ки вай аз лойи шарбатҳои кулӯхзада ба воситаи аз ҳувол гузаронидан тоза карда монда шуда будааст, дегҳои шиннипазиро пур кард ва Тоҳирчон оташ мондан гирифт. Мӯйсафед ин шарбатро ба дараҷае ҷӯшонд, ки хубобҳои дар вақти ҷӯшиш ба рӯи шиннӣ пайдошуда ба дараҷаи калонии чашми шутур расиданд. Ранги ин шиннӣ ҳам аз ранги шиннии аввалӣ фарқ дошт: шиннии аввалӣ сиёхчатоб буд, ин шиннӣ ранги тиллоӣ пайдо кард.

Мӯйсафед ин шинниро ба ёмҳои мисин бардошта монда, баъд аз сард шуданаш ба кӯзаҳои сафоли обнарасида, ки гарданҳояшон аз шикамҳояшон дарозтар буданд, андохт ва даҳони кӯзаҳои аз шиннӣ пуршударо бо хамираи гач баста маҳкам кард.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. **Оташ мондан гирифт** – кадом замонро далолат мекунад?
2. **Сиёхчатоб** аз сиёх чӣ фарқ дорад?

3. Иншое нависед, ки дар он тайёр кардани ягон навъи шарбат тасвир гардад.
 4. Сифати феълӣ аз кадом ҷихат ба сифат монанд аст?
-

265. Порчаи манзумро хонед ва шарҳ диҳед. Гӯед, ки дар он кадом фасл тасвир шудааст.

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯи тиб,
Бо сад хазор нузҳату ороиши аҷиб...
..Хуршедро зи абр диҳад рӯй гоҳ-гоҳ,
Чун он ҳисорие, ки гузар дорад аз рақиб.
Якчанд рӯзгор чаҳон дардманд буд,
Беҳ шуд, ки ёфт бӯи суман бодро табиб.
Борони мушкбӯй биборид нав ба нав,
В-аз барф баркашид яке ҳуллаи қасиб.
Кунче, ки барф пеш ҳамедошт гул гирифт,
Ҳар ҷӯяке, ки хушк ҳаме буд, шуд ратиб.
Тундур миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳамебаркашад қазиб.
Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур.
Чун панҷаи арӯси ба ҳино шуда хазиб.
Булбул ҳаме бихонад дар шоҳсори бед,
Сар аз дарахти сарв мар ӯро шуда мучиб.
Сулсул ба сарвбун - бар бо нағмаи куҳан,
Булбул ба шоҳи гул бар бо лаҳнаки ғариб...

Абӯабдулло Рӯдакӣ

Шарҳи луғатҳо:

тиб – бӯи хуш, форама

нузҳат – покӣ, покизагӣ, хушҳолӣ, сурур

қасиб – либоси рангоранг

ратиб – рутубатнок, мартуб, намнок

қазиб – баровардан, амали навдаву шоҳи дарахтону наботот

хазаб – рангин, рангкардашуда

сор – парандан хушовози сиёҳранг

сулсул – фохта

сарвбун – дарахти сарв

Савол ва супоришҳо:

1. Оё ҳамаи сифатҳои баҳор дар шеър тасвир шудаанд?
2. Кадом паррандахоро боз Шумо илова карданиед.
3. Номи дарахтонро бо иловаи худ нависед.

266. Матиро хонед ва лутфи онро шарҳ диҳед.

Рӯзе Ҳачҷочи золим ба шикор рафта буд, аз лашкар ҷудо афтад. Дар шаби торик ба об афтада наздик ба ҳалокат расида буд. Шахсе ӯро нашинохта аз об халос кард. Ҳачҷоч аз ӯ пурсид, ки чӣ ном дорӣ ва дар кучо мебошӣ. Гуфт: “Фалон(и) ва дар фалон маҳалла”. Чун сабоҳ шуд ва Ҳачҷоч бар тахт нишаст, гуфт: “Фалониро аз фалон маҳалла биёред”. Чун оварданд, Ҳачҷоч гуфт: “Аз (ту) чизе мепурсам, агар ба ростӣ ҷавоб додӣ, растӣ ва илло арзаи теги сиёсати ман шудӣ”. Гуфт: “Он шахсе, ки зулму тааддӣ ва бедодӣ карда бошад ва халқ фаноӣ ӯро аз худо толиб бошад ва вай дар мӯхлака ва вартае афтада бошад наздик ба ҳалокат расида. Шахсе ӯро... аз он бало халос диҳад ва балоӣ ӯро боз бар сари халқ оварад, бар вай чӣ бояд кард?” Он шахс дарёфт ва гуфт: “Шоҳо дониستم, ки мегӯед, он золим, ки бар халқи худой зулму ситам мекунад, шумоед ва дар бало афтада будед ва ман шуморо халос кардам. Бинобар ин ки падари шумо, ки бар сари мо ҳоким буд, зулму тааддӣ бисёр мекард ва халқ ӯро нафрин месохтанд. Бо умеди он ки шумо, ки писари ӯед, шояд ки беҳтар аз ӯ бошед, чун ӯ мурд шумо ба сад харомзодагӣ (ӯ) будед, гарсидам, ки мабодо ки миред, писари шумо бадтар аз шумо бошад. Ҳачҷоч ханда кард ва гуфт: Туро бахшидам ва ӯро тарбият кард.

Зайниддини Восифӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Ҷонишинҳои матро муайян сохта навъи онҳоро шарҳ диҳед.
2. Дар калимаи **маро** кадом ҳиссааш ҷонишин аст ва чаро?

267. Матиро хонда ифодаҳои чолиби онро шарҳ диҳед ва гӯед, ки кадом қонишинҳо истифода шудаанд.

Надимони хушманзари ширинмакол ва ҳарифони махпайкари хумоюнхисол тарҳи гуфтугӯи зарифона андохтанд ва маҷлисро рашки фирдавси барин сохтанд. Хоҷа ангези бадеҳа гуфтан карданд ва бар ҳисори маҷлис дар бадеҳа ба мартабае ғалаба намуданд, ки мазиде мутасаввур бар он набошад. Мавлоно Қатилӣ, ки афзали фузалои Ироқу Хуросон буд, дар гӯши фақир гуфт: Ин хоҷа маро аҷаб дар назари ин ҷамоат забун ва расво гардонид ва кор ба ҷо расонид, ки мо пеши ӯ дам наметавонем зад. Фақир гуфтам, шумо сабр кунед ва таъҷил манмӯед, ки ҷаноби хоҷа аз либоси илм орист ва дар зулмати ҷаҳл мутаворӣ. Оқибат аз вай амре сар бар хоҳад зад, ки мӯҷиби ҳиҷолати вай гардад ва сабаби истилои мо шавад.

Зайниддини Восифӣ

Шарҳи луғатҳо:

надимон – ҳамсӯхбатон

ҳарифон – ҳампеша ва ҳамкасбон

мазиде – зиёда аз он

афзали фузало – фозилтарин ва беҳтарин донишманд

забун – очизу нотавон, мағлуб

мутаворӣ – пинҳоншуда

Савол ва супоришҳо:

1. Муродифҳои **худ**-ро ном бурда, бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
2. Ҷаро ба ҷои **ман** қонишинҳои дигар дар матни боло истифода шудаанд?

268. Матиро хонед ва гӯед, ки он ба кадом услуб мансуб аст. Дар тасвир кадом калимаҳо нақши муҳим доранд?

Осмон хеле сафед шуда, ба замин низ равшанӣ мебахшид. Аз паси абрҳои хокистарранги тунук хира бошад ҳам, гоҳ-гоҳе курси офтоб ба назар мерасид. Ҳатто дидан мумкин буд, ки вай дар муҳити бекарони худ ҷӣ зайл оҳиста шино

мекунад. Замини аз оби раҳмат таъмин осуда нафас мегирифт. Насими серуни баҳорон суе ва гуё бо дили хоҳам-нахоҳам вазида, шоҳаҳои дарахтонро базӯр мечунбонд. Сабзаҳои рӯи ҳавлӣ тар, тоза ва хушрангтар гашта буданд. Кӯҳи Ҳафтсар ҳафт куллааш аз барф сапсафед, чун ҳазорон сол муқаддам дар мақоми худ босалобат ва устувор меистод. Аз як гӯшаи айвон мусичае “ку-ку” мегуфт. Аз кӯчаҳо тоқа-тоқа ё ду-ду гунҷишкон парида омада, ба лаби боми айвон менишастанд; чирик-чирик мекарданд ва боз ба ҳаво мехестанд. Аспҳои қантар баъзан сар бардоштаву бинӣ афшонда аз нав ба охур ҳам мешуданд. Деҳа дигар ором буд. Ҳавои софи андак рутубатноки он ба тану чони кас ҳаловат мебахшид.

Саттор Турсун

Савол ва супоришҳо:

1. Зарфҳои матро нависед ва соҳти оҳоро муайян кунед.
2. Тоқа-тоқа, ду-ду кадом ҳиссаи нутқанд ва чаро дар байни онҳо дефис гузошта мешавад?
3. Ҳафтсар чӣ тавр сохта шудааст?
4. Як лаҳзаи баҳори мавзеи бароятон ошноро тасвир кунед.
5. Зарф аз сифат чӣ фарқҳо дорад?

269. Матро хонед ва феъли ҳолу зарфҳои онро нависед. Соҳти зарфҳоро муайян созед.

Об гулгула бардоштаву печида, башаст меомад; сангҳои маҷро лағжонак буданд. Таманно аз зону баланд тар шуда, ҳамон зайл оҳишта-оҳишта то нисфи рӯд рафту ногаҳон саҳт лағжид ва бо вучуди чандала мувозинаташро гум карда, якпахлӯ афтид. Кафшҳо аз дасташ хато хӯрданд. Рӯймолашро, ки низ аз сараш канда шуда буд, базӯр қапида вай фавран ба по хест ва ҳама либосаш тар, калавида-калавида, оқибат аз рӯд гузашт. Дар лаби он даме истода, куртаву камзӯл ва пойчомаашро аз ҳар ҷо – ҳар ҷояш дошта, рост дар танаш чафид. Қарсашро ҳам чафида, ду-се бор афшонд; оби гесувонашро низ фишурд.

Саттор Турсун

Савол ва супоришҳо:

1. Баландтар шуд аз баланд тар шуд чӣ фарқ дорад?
2. Дар **икпаҳлӯ** чӣ ходисаро дучор гаштед?
3. **Қашида** дуруст ё **дошта** чаро?
4. Дар ифодаи **сахт лағжид** сахт сифат аст ё зарф? Барои чӣ?
5. Дар ифодаҳои **ду-ду мерафтанд** ва **ду-се бор** кадоме зарф аст?

270. Матиро хонед ва хулосаатонро баён кунед.

Дар охири соли 1940 ман дар Душанбе дар меҳмонхонаи кӯҳна манзил доштам. Рӯзи бозор буд, хостам бозор рафта ангур харам. Дар бозори колхозӣ ангурфурӯшони харангонӣ қатор рост истода, ангурҳояшонро ба рӯи пештахта ниҳода мефурӯхтанд.

Азбаски дар пеши ангурфурӯшон харидор бисёр буд, ба ман як муддат нигарон шуда мондан рост омад. Дар ҳамин вақт духтарчаи тахминан ҳаштсолаи ангурфурӯш бо писарчаи як ангурфурӯши дигар чанҷол карданд. Падари духтарча тарозуро аз дасти худ ба рӯи пештахта сахт партофта, ба духтари худ гуфт:

— Арбада наку!

Ман то он вақт ба гумони ин ки калимаи “арбада” (ба маънои чанҷол ва хархаша) калимаи мурдааст, кор намефармудам. Он рӯз дидам, ки он калима дар дараи Харангон дар байни тоҷикони бесавод ханӯз зинда будааст.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. **Калимаи мурда** ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Калима зинда** аст ба кадом маъно омадааст?
3. Аз ин матн чӣ таъкиди устод Айниро пай бурдед?

271. Ҷумлаҳоро нависед ва ба зери таъбирҳои хат қашида, онҳоро маънидод кунед.

1. – Ман чорае андешидаам, ки бо вай сад ба сад дар кори худ комёб хоҳам шуд. (С. А.)

2. – Ҳайф аст ҷавоне, ки аз сад гулаш як гулаш нашукуфтааст, худро ба як беандешагӣ нобуд кунад. (С. А.)

3. Ман дар мактаби кӯҳна ҳам бошад, ба хондан тайёр будам ва агар ин муяссар мешуд, сарам ба осмон мерасид. (С. У.)

4. Сад раҳ дар интизорат то пушти дар давидам,
Поям зи кор афтод, он гоҳ ба сар давидам.

А. Лоҳутӣ

272. Ҷумлаҳоро хонед ва таъбирҳоро ёфта, хусусиятҳои муҳими онҳоро баён кунед.

1. Шумоҳо ҳамон корфармоии осонро ҳам накарда, дар сояи дарахт шикам хорида мехобед. (С. А.)

2. – Падар, гӯед, то фаҳмида гирам
– Ту медонӣ, ки ман як марди пирам,
– Ҷавонона намояд гарчи рӯхам,
Вале чун офтоби нӯги кӯхам.

М. Турсунзода

3. Ҳамеша ҳамраҳат чун соя бошам,
Нахоҳам дурию якҷоя бошам.

М. Турсунзода

4. Ман ду чашмамро ба ӯ дӯхтам. (С. А.)

273. Таъбирҳои зеринро истифода бурда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Ҳамири муштнахӯрда, аз ханда рӯдакан шудан, хабари обнарасида, фукро ба осмон бардоштан, хушкдаст баргаштан, худро аз даст додан, хонаи касе дар пушташ шудан.

274. Порчаҳоро хонед ва ба матн ҷӣ гуна тобиш бахшидани таъбирҳоро маънидод кунед.

Қорӣ-Ишкамба ин “гӯсфанди фарбеҳи ба пой худ омада”-ро дида, оби дахонаш рафта, гулӯяш хориш кардан гирифт.

Аммо чӣ навъ шуда ин “гӯсфанд” аз чанголи “гурғони сахрой” халосӣ ёфта, ба пеши шаголи шахрӣ омаданаширо мулохаза карда дар шубха афтод, “мабодо дар зери коса нимкосае бошаду мақсади ҳарифон ба даст афтондани ман бошад” гуфта дар дили худ андешид ва бо ҳамин мулохаза аз деҳқон пурсид. (С. А.)

Ноиб дар ҷавоб баъд аз нақли деҳқони миёнаҳол, коркуни фаъол, соҳиби панҷ таноб замин, як сар гови қорӣ ва як сар модагов будани Ҷамроҳрафик гуфт:

— Ӯ одами ростқавл, соддаи зудбовар аст, бинобар ин аз қабилӣ “аз борон гурехта ба новадон афтодан” аз судхӯрони сахро гурехта ба доми шумо афтодааст. (С. А.)

Савол ва супоришҳо:

1. Таъбирхоро нависед.
2. Нумеративҳои порчаи дуҷумро нависед.
3. Судхӯр-ро шарҳ дода, муродифи онро гӯед.

275. Порчаҳоро хонед ва гӯед, ки таъбирҳо дар нутқ чӣ аҳамият доранд ва кадом вазифаро иҷро мекунанд.

1. Дар ҳақиқат ҳам он рӯз дар ҳавлии Арбоб Рӯзӣ тӯй набошад ҳам, як зиёфати тӯймонанде ташкил ёфта буд, гули сари сабади ин зиёфат Қорӣ-Ишқамба ва ноиби дар деҳаи Галаосиё бошандаи қозикалон Мирзохӯҷаи Шикамбанда буданд. (С. А.)

2. – Соз қардӣ! — гуфт Қорӣ бо оҳанги таҳсин ва аз вай пурсид, — дар ин қор чанд танга харҷ қардӣ?

— Ба ҳар муфтӣ дусад тангагӣ – ба чор муфтӣ ҳаштсад танга сарф қардам.

— Бояд ба ноиб ҳам ягон қиз дода бошӣ?

— Албатта, — гуфт Мӯҳсин, — “аробаи равған қарда нашуда ҳаракат намекунад” гуфтаанд, бо дусад танга гулӯи ноибро ҳам равған қардам. Дар асл мурофиаро то як ҳафта дер мондани ноиб ҳам барои “хориши гулӯяш” буд. (С. А.)

3. – Дар зимистони ҳамон тирамоҳе, ки Арбоб Рӯзӣ бо Қорӣ-Ишқамба забон як қарда бо векселбозӣ заминҳои деҳқонро бо зӯру зулм аз дасташон зада гирифта буд,

деҳқонони ба ҷон расида дар як шаби торик хавлии ўро зер карданд, Арбобро куштанд, чизҳои қиматбаҳошро тороч карданд ва хавлиашро оташ зада қасоси худро гирифтанд.
(С. А.)

276. Аз Фарҳанги ибораҳои рехта панҷ таъбирро, ки шаклҳои дигар доранд, бо мисолҳои нависед ва фарқи онҳоро аз дигар калимаҳои ибораҳои муайян созед.

277. Шеърро хонед ва вазифаи пешояндҳоро шарҳ диҳед. Дар он кадом пешояндҳо бештар истифода шудаанд?

Дар фазо парвоз кардам гарчи аз рӯи замин,
Чашмро аммо наметанам ман аз сӯи замин.
Бо ситора ҳамнишин, бо моҳ гаштам ҳамнафас,
Лек будам сархушу сармаст аз бӯи замин.
Бори аввал дар замин сар шуд тапиданҳои дил,
Бо умеди зиндагӣ заҳмат кашиданҳои дил,
Тушаи рахро ба дӯши хештан бардошта,
Сабру тоқатро надоништа давиданҳои дил.
Зинда кардам дар замин ман шӯълаи хомӯшро,
Бо сухан дар ҷӯш овардам дили бечӯшро.
Ман ба ҳар як тифли аз модар ба дунё омада,
Боз кардам аз раҳи сидку вафо оғӯшро.
Бо замин, бигзор, ки пайванд бошад пой ман,
Дар замин, бигзор, ки бошад муқаррар ҷои ман.
То абад, бигзор бошад шӯълаафкан, шӯълабор,
Он чароге, ки фурузон гашт дар маъвои ман.

Мирзо Туреунзода

Савол ва супоришҳо:

1. Ба шеър чӣ ном гузоштан мувофиқ аст ва чаро?
 2. Дар ин шеър кадом пешояндҳои аслии зиёдтар истифода шудаанд?
 3. **Боз кардан** аз **боз омадан** чӣ тафовут дорад?
 4. Чаро шоир ҳамеша бо замин буданро таъкид мекунад? Назари шумо нисбати ин нукта чӣ гуна аст?
-

278. Порчаи манзумро хонда маънидод кунед. Вазифаи пешояндҳои матро муайян созед.

Зи камхорагӣ кам шавад ранчи мард,
На бисёр монд, он ки бисёр х(в)ард.
Хамеша лаби марди бисёрхор
Дар оруғи бад бошад аз ногувор.
Чу шерон ба андакхӯрӣ хӯй гир,
Ки баддил бувад гови бисёршир.

Низомии Ганҷавӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Камхорагӣ** боз чӣ тавр гуфта ва навишта мешавад?
2. **Бисёрхор** аз чихати сохт содда аст ё мураккаб?

279. Матро хонед ва гӯед, ки лутфи ҳикоя дар чӣ нухуфта аст?

Мегӯянд боре Мавлоно Абдурахмони Қомӣ ба Бағдод рафта буд. Пирҷамоли Ироқӣ, ки яке аз шайхони он аср буд, ба иттифоқи гурӯҳе аз муридони худ ба истикболи вай омад. Одати Пирҷамол ва муридони вай он буд, ки либоси худро аз пашми шутур тайёр мекарданд ва чуз он чизе намерӯшиданд. Пирҷамол пас аз мулоқоти Мавлоно Қомӣ аз рӯи эҳтиром хитоб ба Мавлоно гуфт:

— Мо ҷамоли худоро дидем!

Мавлоно Қомӣ дар ҷавоб гуфт:

— Мо низ ҷимолӣ илохиро дидем.

Шарҳи луғат:

ҷимол – шакли ҷамъи ҷамал буда, маънояш уштӯрони нар аст

Савол ва супоришҳо:

1. Пешояндҳои матро ёфта, сохти онҳоро муайян кунед.
2. Оё метавон баъзеи онҳоро бо пешояндҳои дигар иваз кард?
3. **Чуз** чӣ тобише дорад?

280. Матиро хонед ва мазмунашро нақл кунед.

Айнӣ мегуфт: барои сохтани ҳар як чизи нағзу дилкаш масолеҳи нағз лозим аст ва масолеҳи адабиёт забон аст. Бинобар ин ӯ шабу рӯз барои суфтаву ораста, салису равон шудани забон мекӯшид. Калимаҳои алоҳидаро ёфта, гӯё зангу губори асрҳоро аз болои онҳо боэҳтиёт, хеле бодиккат ба ҳеч кучои даркориашон халалу зиён нарасонда пок мекард ва мисли як гавҳаршинос онҳоро хуб, бодиккат ба тобиши офтоб нигаронида, чило ва чилваҳояшонро ба эътибор гирифта, баъд менавишт, баъд кор мефармуд, баъд ба дигарон тавсия мекард.

Раҳим Ҳошим

Савол ва супоришҳо:

1. Пешояндҳои изофию ғайриизофино аз матн чудо карда нависед ва фарқи онҳоро гӯед.
2. Масолеҳи адабиёт гуфтан чӣ маъно дорад?
3. Зангу губори асрҳо-ро аз калимаҳо чӣ тавр пок кардан мумкин аст?

281. Ҳикоятро нависед ва ба зери пасояндҳо хат кашида, вазифаашонро баён созед.

Искандари Румиро пурсиданд: “Диёри Машириқу Мағриб ба чӣ гирифтӣ, ки мулуки пешинро ҳазоин ва умуру лашкар беш аз ин будааст ва чунин фатҳе муяссар нашуд?”.

Гуфто:

— Ба авни худои азда ва чалла ҳар мамлакатеро, ки гирифтам, раияташ наёzurдам ва номи подшоҳон чуз ба нақӯи набурдам.

Бузургаш нахонанд аҳли хирад,
Ки номи бузургон ба зиштӣ барад.

Саъдии Шерозӣ

Шарҳи лугатҳо:

мулук – ҷамъи молик, подшоҳ, сардор

ҳазоин – ҷамъи ҳазина, ҷои нигоҳ доштани пул ё чизе

умур – ҷамъи амр

авн – ёрӣ, мадад

фатҳ – ғалаба, ғирӯзӣ, қушонш

282. Порчаи шеъриро хонда маънидод кунед.

Чу бех гаштӣ, табиб аз худ маёзор,
Ки беморӣ тавон будан дигар бор.
Чу борон рафт, боронӣ маяфкан,
Чу мева сер хӯрдӣ, шох машкан.
Чу хирман баргирифтӣ, гов мафрӯш,
Ки дунҳиммат кунад неъмат фаромӯш.
Манех бар рӯшноӣ дил ба як бор,
Чароғ аз баҳри торикӣ ниғаҳ дор.
Нашояд, к-одамӣ чун курраи хар,
Чу сер ояд, нагарлад гирди модар.
Вафодорӣ куну миннатшиносӣ,
Ки бадфарчомӣ орад носипосӣ.
Қазои мардумӣ чуз мардумӣ нест,
Ҳар он к-ӯ ҳақ надорад, одамӣ нест...

Саъдии Шерозӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Шумо дар хусуси ақидаи баёнкардаи шоир чӣ назар доред?
2. Пайвандакхоро ба хелҳо чудо карда нависед ва гӯед, ки онҳо чӣ вазифаеро анҷом додаанд?
3. Байти панҷуму шашумро ба наср баргардонед.

283. Порчаи шеъриро хонед ва муайян созед, ки дар он рочеъ ба чӣ сухан меравад.

То насозад пои нопокон лагад хоки туро,
То нагирад дасти малъун домани поки туро,
То напарронад хазон ранги тарабноки туро,
Нафканад то золим аз тан дасти чолоки туро,
Аз барои дафъи душман тегёзон меравам,
Ман ба майдон аз барои ҳифзи чонон меравам.

Абулқосим Лоҳутӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Пайвандакро муайян карда, вазифаи онро гӯед.
2. **Тегёзон** кадом ҳиссаи нутқ аст?

Агар мастам, агар хушёр, агар хобам, агар бедор,
Ба сӯи ту бувад рӯи сучудам, меҳан, эй меҳан!
Ба дашти дил гиёҳе чуз гули рӯят намерӯяд,
Ман ин зебозаминро озмудам, меҳан, эй меҳан!

Абулқосим Лоҳутӣ

Савол ва супоришҳо:

1. Эҳсоси ватандӯстии хешро дар иншое баён кунед.
2. Кадом ифодаҳои шоир бароятон писанд афтод?
Онхоро дар иншо истифода баред.
3. Пайвандаку пешояндҳои шеърро муайян сохта,
вазифаашонро баён созед.
4. Гӯед, ки дар байти чорум **ба** кадом пешояндро
иваз кардааст ва чаро?

286. Ҳикоятро хонда, мазмуни онро нақл кунед ва гӯед, ки дар мураттаб баён гаштани маъно пешоянду пайвандакҳо чӣ нақш доранд?

Аз Анӯшервон касе пурсид:
“К-аз чӣ майли дилат ба адл кашид?
Ту, ки дурӣ зи давлати ислом,
Мутгасиф чун шудӣ ба адл тамом?
Сабаби ин ҳама адолат чист,
Мӯҷиби адли безаволат чист?”
Гуфт: “Дар ҳини кӯдакӣ як бор,
Мешудам дар раҳе ба азми шикор.
Дар рикобам пиёда буд басе,
Чӯб бар каф ниҳода буд касе.
Аз миёншон саге гузар мекард,
В-аз ҳаёҳуяшон ҳазар мекард.
Он пиёда фиғанд чӯб аз даст,
Хӯрд бар пой саг, ки хурд шикаст.
Саги мискин фиғону войкашон,
Рафт аз пай шикастапой кашон.
Рафт чун он пиёда як-ду қадам,
Асп бар по-ш зад, ки гашт қалам.
Аспи бадфеъл низ тарф набаст,
Пой вай дар кӯе фитоду шикаст.

Чун мукофотро чунон дидам,
Равиши одилӣ писандидам.
3-ин мукофот нафси золими ман,
Монд занчири адлро гардан.
Чун мукофоти зулм донидам,
Зулм бар халқ кам тавонидам.
Ҷазм кардам, ки мардуми золим.
Кам бимонанд дар ҷаҳон солим”.

Камолитдини Биноӣ

Шарҳи луғатҳо:

муттасиф – ба сифати шӯхратёфта
мӯчиби – сабаб
хурд шикастан – майда шудан.
тарф набаст – нигоҳ накард.

Савол ва супоришҳо:

1. Мазмуни ин ҳикоят кадом зарбулмасалро ба ёд меорад?
2. Фикри шумо дар ин хусус чӣ гуна аст?
3. Оё дар ҳаёт ҳодисаи ба ин монандро дида ё шунидаед, нақл кунед.

287. Ҳикоятро хонед ва ҳикмати онро шарҳ диҳед.

Ҷумлаҳои пасоянддорро ёбед ва гӯед, ки пасояндҳо чӣ тобише доранд.

Яке аз кузот бидуни гирифтани ришва коре сурат намедод ва мураттабан ҳақро бо ришва ноҳақ мекард. Рӯзе марде мӯхтоҷ ба ин шуд, ки санадашро қозӣ тасдиқ намояд. Вай чандин рӯз омадурафт кард ва оқибат натиҷа нагирифт, то ин ки рӯзе кӯзае аз асал бардошта ба хидмати қозӣ рафт ва бо дидани он санадро ба имзо расонида баргашт.

Фардои он рӯз, ки дигаре кӯзаи қаймоқе барои қозӣ ба унвони таориф оварда буд, қозӣ дастур дод, ки асалро биёваранд, ки миқдоре аз он бо қаймоқ махлут карда тановул кунад. Вақте сари кӯзаро боз карданд, диданд, ки муҳтавии он банди ангушт асал ва боқӣ гил будааст.

Қозӣ, ки аз гӯл хӯрдани худ комилан хашмгин шуда буд, навқарашро фиристод, то ба ҳар навъ аст, санадро аз он мард

гирифта биёварад. Навкар, пас аз таҷассуси зиёд соҳибни асалро ёфта гуфт: Қозӣ арз карданд, дар санади шумо иштибоҳе рух дода, онро барои ислоҳ назди ман биёваред.

Он мард гуфт: Хидмати қозӣ саломи маро расонида бигӯед: “Иштибоҳ дар санад нест, ҳар иштибоҳе ҳаст, дар кӯзаи асал аст”.

аз китоби «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Шарҳи луғатҳо:

санад – ҳуччат

таоруф – пешкаш ва ҳадя кардан

мухтавӣ – фарогиранда, даруни он

таҷассус – ҷустуҷӯ кардан

Савол ва супоришҳо:

Хулосаи ҳикоятро бо ду-се ҷумла нависед.

288. Ҳикоятро хонда ҳикмати онро дарёбед ва маънидод кунед.

Бӯзинае дуредгареро дид, ки ба чӯбе нишаста онро мебурид ва ду мех дошт, якеро ба шикофи чӯб фурӯ мекӯфт, то ки буридани он осон шавад ва роҳи омадурафт ба арра осон гардад. Вақте ки шикоф аз ҳадди муайян мегузашт ин мехро гирифта, мехи дигарро ба ҷои нав мекӯфт ва ба ҳамин тарик амал мекард.

Бӯзина дар ин вақт сайругашт менамуд, ногоҳ дуредгар дар аснои кор ба ҳолате рафт. Бӯзина дарҳол болои чӯб нишаст ва думи вай аз он ҷониб, ки бурида буд, ба шикофи чӯб фурӯ рафт. Бӯзина он мехро, ки дар пеши кор буд, пеш аз он ки мехи дигарро фӯру кӯбад, аз шикофи чӯб баркашид. Чун мех аз шикоф кашида шуд, ҳар ду тарафи чӯб ба ҳам пайваста шуда, думи Бӯзина дар миёни чӯб маҳкам монд. Бечора бӯзина аз дард ранчур шуда менолид ва мегуфт:

Он бех, ки ҳар касе ба ҷаҳон кори худ кунад,

В-он кас, ки кори худ накунад, нек бад кунад.

Кори ман мева чидан аст, на арра кашидан, пешани ман тамошон беша аст, на задани табару теша.

Бӯзина бо худ ин суҳанхоро мегуфт, ки дуредгар расида омад ва ўро ба сазо ва ҳалокат расонид. Ва аз ин ҷо гуфтаанд: “Кори бӯзина нест начқорӣ”.

аз «Калила ва Димна»

Савол ва супоришҳо:

1. Матнро чӣ ном гузоштан мумкин аст?
2. Вазифаи пасоянди **ро** аз чӣ иборат аст? Имлои онро гӯед.
3. Ҷумлаеро, ки пеш аз сарсатри охир қарор дорад, аз ёд кунед.

289. Порчаро нависед, ҳиссаҷа ва нидохон онро ёфта, вазифа ва тобиши онҳоро шарҳ диҳед. Тарзи навишти онҳоро дар ёд нигоҳ доред.

— Ҳа-а, — гуфт Тӯрон тракторчӣ, ки ба рӯяш сояи таассуф мелағжид. — Олимов аз райони мо соли чилум рафт.

— Душанбе рафта буд?

— Бале, — лаб газид ӯ. Қариб ҳашт сол дар районамон роҳбарӣ кард. Шумо он вақтҳо раис будед. Дар хотиратон бошад, раҳматӣ... аз барои кор ҷонашро дарег намедошт.

— Раҳматӣ гуфтед?!

— Ҳа, порсол гузашт.

— Э, афсӯс! Одами калон шуда рафта буд-а?

— Ҳа-а, калон... — нимғурма ҷавоб дод Тӯрон тракторчӣ. — Хоксор буд. Ба ҳама баробар буд.

— Ғам махӯред, ҳамсоя, ин дунё ҳамин хел бевафо!

Мӯйсафед лаб фуру бафт.

Саттор Турсун

290. Шеърро хонед ва гӯед, ки дар он чӣ тасвир ёфтааст. Ҳиссаҷаи **бале дар он чӣ нақше дорад?**

Боз гардад оқибат ин дар, бале,
Рӯ намояд ёри симинбар, бале.
Соқии мо ёди ин мастон кунад
Бори дигар бо маю соғар, бале.
Навбахори ҳусн ояд сӯи боғ,
Бишқуфад он шохҳои тар, бале.

Токҳои сабз чун бандад чаман,
Чуфт гардад варду нилуфар, бале.
Домани пурхоку хошоки замин
Пур шавад аз мушк, аз анбар, бале.
Он бари симину ин рӯи чу зар,
Адаромезанд симу зар, бале.
Ин сари махмуру андешапараст,
Маст гардад з-он майи аҳмар, бале.
Ин ду чашми ашкбори навҳагар,
Равшани ёбад аз он манзар бале.
Гӯшхо, ки ҳалқадаргӯши вай аст,
Ҳалқаҳо ёбанд аз он заргар, бале.
Ман ҳамӯш кардам, валекин дар дилам,
То абад рӯяд наю шаккар, бале.

Ҷалолиддини Рӯмӣ

Шарҳи лугатҳо:

вард – гули сурх, гули садбарг
мушк – моддан сиёҳранги хушбӯй
анбар – моддан ҳокистарранги хушбӯ
симин – нукратин, маҷозан ба маънои сафеду
хушнамо
аҳмар – сурх
манзар – ҷо, ки ба он нигоҳ карда мешавад,
тамошоғоҳ

Савол ва супоришҳо:

-
1. Чуфтхоеро, ки дар шеър бо пайвандаки -у(-ю) пайваст шудаанд, ёбед ва вазифаю имлои онро шарҳ диҳед.
 2. Андаромезад-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
 3. Пурхок кадом хиссаи нутқ аст? Сохти онро муайян созед.
-

**291. Порчаро хонда маънидод кунед. Гӯед, ки рӯҳияи
Мачнун асосан тавассути кадом калимаю ифодаҳо баён
шудааст. Он калимаҳоро нависед ва аз ҷиҳати сохту
тобиши маъно эзоҳ диҳед.**

Чандон зи мижа сиришки хун рехт,
К-андоми замин ба хун баромехт.

Гуфт:

— Эй падар, эй падар, кучой?
К-афсар ба писар наменамоӣ?
Эй гамхӯри ман кучот чӯям?
Темори гами ту бо кӣ гӯям?
Ман бепадарӣ надида будам,
Талх аст кунун, ки озмудам!
Фарёд, ки дурам аз ту фарёд!
Фарёдрасе на чуз ту бар ёд!
Ёрам ту будию ёварам ту!
Нерӯи дили диловарам ту.
Устои тариқатам ту будӣ!
Гамхори ҳақиқатам ту будӣ.
Бе буди ту бар маҷоз мондам,
Афсӯс, ки аз ту бозмондам!
Саркӯфти дуриям макун беш,
Ман худ хичилам зи кардаи хеш!..

Низомии Ганҷавӣ

**292. Порчаҳоро хонед, байтҳои ҳиссаҷа ва нидодорро
нависед, вазифа ва сохти онҳоро шарҳ диҳед.**

1. Агар ҳаёт хамин асту дилбарони ҳаёт,
Бидех маям, ки шавам масти ҷовидони ҳаёт!
Дило, зи чӯш намон!
Эй забон, хамӯш мабош!
Қалам! —
Биё, бинависем достони ҳаёт!
Ҳаёт манбаи зебоиясту маъдани ишқ,
Хазинаест ба дил омада зи кони ҳаёт.
Ба чашмҳои кабуду сиёҳи худ,
Эй воҳ!
Чӣ! Дилбаред шумо, тоза гулрухони ҳаёт!

2. Мевазад аз канори дарё бод,
 Дода овоз медавад чолок...
 Не, ин овози бод не,
 Ҳайхот!
 Месарояд суруд чули қазоқ...

Ҳабиб Юсуфӣ

Савол ва супоришҳо:

1. **Эй** дар порчаи аввал чӣ тобишero ифода мекунад? Оё метавонад **эй** дорои тобишҳои гуногун бошад?
2. Байти аввалро ба наср баргардонед.
3. **Не** дар порчаи дуюм чӣ тобише дорад ва он кадом ҳиссаи нутқ аст?

293. Порчаро нависед ва сабаби баъд аз нидохо аломатҳои китобати гуногун гузоштанро шарҳ диҳед.

- Хуб, чаро рӯзона наёмадӣ? — Ятим пурсид.
- Вақти имтиҳон аст. — Ман бояд имсол имтиҳони давлатӣ супорам, техникумро тамом кунам.
- А, имсол техникумро тамом мекунӣ?
- Бераҳм! — гуфт Норбибиш дасти Ятимро саҳт чунбонда,
- магар худат намедонӣ, ки ман имсол техникумро тамом мекунам? Медонӣ! Лекин қасдан худро ба нодонӣ мезанӣ.

Садриддин Айни

Савол ва супоришҳо:

1. Соҳти нидохоро муайян кунед.
2. **Магар** ба кадом хели ҳиссаҷа дохил мешавад?
3. Дар ҷумлаи “Дар хона қасе набуд магар он тифли хурдсол” **магар** чӣ вазифаро адо мекунад?
4. Дар калимаи **қасдан** ва **чунбонда** чӣ ҳодисаи забонӣ ба назар мерасад?

294. Порчаҳоро хонед ва дарёбед, ки ҳикмати он дар чист.

1. На афғонему на турку таторем,
 Чаманзодему аз як шохсорем.
 Тамизи рангу бӯ бар мо ҳаром аст,
 Ки мо парвардаи як навбахорем.

2. Худо он миллатеро сарварӣ дод,
Ки тақдираш ба дасти хеш бинвишт,
Ба он миллат сару коре надорад,
Ки дехконаш барои дигарон кишт.

Муҳаммад Иқбол

Шарҳи лугат:

тамит - имтиҳон, фарк

Савол ва супоришҳо:

1. Дар порчаи аввал кадом ҳиссаҷа аст ва чӣ тобишро ифода мекунад?
2. Пайвандаку пешоянди банди дуҷумро аз рӯи хел ва сохт маънидод кунед.
3. Порчаи дуҷумро ба наср баргардонида нависед.
4. **Сарварӣ** исм ё сифат, содда, сохта ва ё мураккаб?

295. Шеърро бодикқат ва ифоданок хонед. Гӯед, ки сухан дар боран чӣ меравад?

Маро гаҳвора мегӯянд,
Чун гаҳвораи заррин,
Вале ман модари бечораам, хокам,
Агар тифле ба рӯям по ниҳад, шодам,
Агар марде фитад аз пой, гамнокам,
Чу модар дар азо бо синаи чокам,
Напиндоред бедардам, кафи хокам!
Ба даври хеш чун сайёра чунбидам,
Ба ҳар як хона чун гаҳвора чунбидам.
Ба рӯзи нек ҳамчун тифл хандидам,
Ба рӯзи бад чу марди пир ларзидам,
Баҳорон гул шудам,
Аз хеш рӯидам.
Ба уммеде ки бӯедам,
Губори раҳ шудам дар роҳи дилёбӣ,
Ба уммеде ки пӯедам.
Чаҳон гардеду рози якдигар донед,
Маро модар,
Шумо, эй қавмҳо, худро писар хонед.
Чу модар аз бисотам

Бар шумо эъҷоз бахшидам,
Зи ҷазби худ гузаштам,
Бар шумо парвоз бахшидам,
Ки боре модари гамхор гӯедам.

Мӯъмин Қаноат

Савол ва супоришҳо:

1. Чаро замиро бояд муқаддас донист?
 2. Барои чӣ Ватанро чун модар меҳисобанд?
 3. Моҳияту ҳадафи шеър дар чист?
 4. Иншое нависед, ки дар он аҳамияти замин тасвир шуда бошад?
-

МАТНҲО БАРОИ НУТҚИ МУРАТТАБ

1. Як бог: атрофаш бо девори пастаке ихота шудааст; аз тарафи дарун сар то сари зери девораш чӯйчае кашида шуда, дар лаби ин чӯйча дарахтони себ, зардолу, гелос, олуболу, дӯлона, нок, дилафрӯз, олуча, мурӯд ва дигар дарахтони мевадор катор шинонда шуданд, лекин ҳар кадоми ин дарахтон сархушк ва шикасташоҳ буда аз мева додан бозмондаанд.

Дар як тарафи ин бог тахминан як таноб тоқзор аст, ки аз гафсии кундаҳояш хеле пир буданаш ва аз печдарпечии навдаҳояш дар ин як сол, ду сол тоқбур ва қайчӣ нахӯрданаш маълум мешавад, баъзе тоқҳо ба дарахтони бед ва зардолу печида баромада буданд, агарчи баъзе шоҳҳои ин тоқҳои ба дарахтпечида сархушк шуда бошад ҳам, аз баъзеҳояш навдаҳо сар зада аз онҳо ҷо-ҷо сарҳои ангур намоён мегардид.

Дар як тарафи дигари ин бог ҷарин чуқуре ҳаст, ки аз сохташ оббурда будани ин ҷарӣ ва аз сахлгирии соҳиби бог як миқдор замини боғро хароб кардани он маълум мешавад.

Дар даромадгоҳи бог як работи ҳафтпоҳсагии кӯҳна. Дар рӯ ба рӯи дарвозаи работ як сарҳавз ҳаст, ки гирдогирдашро дарахтони гучум (қарояғос) соя андохтаанд.

Ба рӯи суфайи ин сарҳавз чор нафар мард ба паҳлу дароз кашида, бо ҳам сӯҳбат мекарданд.

Садриддин Айни

2. **Чашмасор.** Шумо гумон накунед, ки ҳар кадоми чашмаҳои дар ин чашмасор буда ба қадре сероб аст, ки як санг ё ним санги осӣро мегардонад. Не! Балки инҳо чашмаҳоеанд хурду заиф, ки монанди чашмҳои ситамдидагони даври подшоҳӣ оби худро чакра-чакра мечаконанд, танҳо фарқ дар ин ҷост, ки аз чашми ситамдидагони давраи подшоҳӣ хун мечакид, аз инҳо - об.

Чакраҳое, ки аз чандин чунин чашмачаҳо мечаканд, дар як ҷо гун шуда чӯйчаи мусаффоеро ба ҳам мерасонанд, оби ин чӯйчаҳо чунон соф аст, ки гӯё аз санг гузаронида софкориаш карда бошанд, монанди алмоспора бегубор менамояд. Дар

хақиқат ҳам ин об ҳамон оби барфу боронҳо аст, ки аз мағзи сангпораҳои кӯҳ софкорӣ ёфта баромадааст.

Ин ҷӯйча монанди он ҷӯйчаҳое, ки дар миёни заминҳои қорам кандаанд, аз лой ва гил бино наёфтааст, балки қанор ва замини ин ҷӯйча аз сангпораҳои бино ёфтааст, ки ба сабаби шустушӯи ҳамешагии об монанди оина шаффоф шудаанд.

Шаффофии қанор ва замини ин ҷӯйча шаъшаапошии ин оби софро чанд-чанд зиёд мекунад.

Агар шумо дар нимрӯзи ба лаби ин ҷӯйча оед, аз тамошояш чашм канда наметавонед:

Партави офтобе, ки ба сари девори ин дара афтадааст, аз даруни ин оби соф ва ҷӯи шаффоф акси худро намоён карда шаъшаапошӣ мекунад; сангҳои девори дара аз даруни ин оби оташтоб ба тарзе намоён мешавад, ки гӯё сангтарошони хунарманд сангҳои рахдорро ба як тартиби ҳандасагӣ болои ҳам чида бошанд. Намуди ин девори боазамати баланд, бо партави офтоби ҷаҳонтоб аз даруни як ҷӯйчаи танг шуморо дар ҳайрат меандозад...

Ситораҳои, ки аз шикӯфи боми ин дара қатор шуда намоён мегарданд, акси худро бо тамоми нурафшонӣ ба даруни ин ҷӯйча меандозанд. Азбаски замини ин ҷӯйча бо сангрезаҳои паррадор фарш ёфтааст, об монанди як занҷири симин ҳалқаҳои нафис намоён карда, бо частухези нозуқона пасту баланд шуда меравад: ҳар ситорае, ки акси худро дар ин об меандозад, аз ҳар кадоми ин пастихо, баландихо, ҳалқачаҳо ва гирдобчаҳо ҷудогона-ҷудогона намоён мешавад...

Садриддин Айни

3. Агар шумо пеш нигоҳ карда рафтани гиред, баногоҳ оби дурахшон монанди моҳи тобоне, ки дар паси абре медарояд, ба зери санге даромада аз назаратон пинҳон мешавад. Ба сабаби маҳрум монданатон аз ин тамошои муфти табиӣ, албатта, ғамгин мешавед; лекин дилтангӣ накунад! Ҳамин ки боз сад-дусад қадами дигар пештар рафта аз як-ду ҳамгашти пой кӯҳ гузаштед, ҳамон оби ба зери санг фурурафта аз таги

санги дигаре чӯшида мебарояд, хамоно дар ин рохи зеризаминии худ чанд чашмаи дигарро ба худ ҳамроҳ кардааст, ки аз аввала пурзӯртар ва хушчавлонтар шуда мебарояд. Акнун рохи шумо ҳам он қадар танг ва бадвоҳима нест, акнун ба боло нигоҳ кунед, осмони паҳновари кушодаро мебинед; акнун аз канда афтодани харсангҳои девори дара, ки тагашонро обҳои барфу борон кофтаанд, наметарсед. Зеро акнун чунин ҳодисае рӯй диҳад, метавонед, ки худро ба канорае кашед ва аз паҳш карда реза-реза намудани он эмин бошед; акнун ягон-ягон дарахтони pista, чормағз, арча ва дигар растаниҳои кӯхиро мебинед.

Боз агар як миқдор роҳ равед, ниҳоят ба миёнаҳои дара мерасед, ки дар он ҷо аз як чашмаи равони шаршарадоре, ки аз камари кӯх шарраса зада мефурояд, ҷӯи пуробе дар ҷавлон аст; агар дар ин ҷо истода ба гирдогирди худ нигоҳ кунед, гумон мебаред, ки ба даруни киштии сангине ҳастед, лекин фарқ дар ин ҷост, ки киштиҳои муқаррарӣ ба даруни об мераванд, аммо аз даруни киштии шумо об меравад. Кунҷу камари ин киштиро мардум кофта барои худ хона сохтаанд.

Шумо гумон накунад, ки дар ин ҷо хонаҳои кабзафурӯмони (накшин) ҷӯбин, ҳеч набошад, иморатҳои хишти хомро мебинед. Не! Балки хонаҳои бошандагони ин дара аз ошонаи парандагонаш фарқ надоранд. Танҳо фарқ дар ин ҷост, ки хонаҳои мардум мувофиқи ҳуссашон иборат аз сӯроҳи васеътар аст, ки тарафи болошро барои нигоҳдорӣ аз ҳучуми сел бо харсангҳо саҳт кардаанд.

Саодриддин Айӣ

4. Ба замини боғоту сахроҳо нигаред: ҳар қитъа гӯё лавҳаи тасвирест, ки дасти қадом расоми санъаткори сеҳрнигор бо қамоли маҳорат ороштааст! Рангҳои назаррабо - сабз, зангор, сурх, зард, пистокӣ, гулобӣ, бунафш, ҷигарӣ ва ҳоказо бо ҳам омехта шуда, тобишҳои гуногун пайдо мекунанд. Гулу гиёҳҳо ба ҳар сӯ тароват мепошанд. Садои ҷӯйчаҳо ва шаршараҳо бо чаҳ-чаҳу гул-гули мурғони хушхон як шуда консерти фораме ташкил мекунанд.

"Ба боғу бӯстонҳо, ки медароед, ба болои саратон, ба шохсори дарахтони мевадор назар андозед. Ҳосили фаровон ханӯз аз ҳозир - аз гӯрагӣ сари онҳоро ҳам кардааст! "Имсол соли мева аст" мегӯянд боғдорони ботаҷриба.

Баҳор шаҳрҳои Ватани моро ҳам бо либоси сабзи зумуррадӣ ороштааст. Инро дар мисоли пойтахти Тоҷикистон - Душанбе дидан мумкин аст. Сахаргоҳ аз хиёбони Рӯдакӣ гузаред, пеш аз ҳама насими форами кӯхсори Варзоб чехраи шуморо навозиш мекунад.

Дар шимоли шаҳр назаратон ба қуллаҳои пурбарфи кӯҳ меафтад, ки бо шӯълаи офтоби нав тулӯкунанда ба тарзи дилрабое медурахшанд. Дар зери чодири сабзи табиӣ кӯчаҳо гулфурӯшонро мебинед, ки даста-даста лолаҳои сурху зард ва дигар гулҳои рангорангро бо шабнами ханӯз напарида ва таровати бомдодиашон ба ишқбозии гул пешниҳод мекунанд.

Хулоса, баҳор дар ҳама ҷо нашъунамо мекунад, хусни оламорои худ, санъати сеҳрангези худро намоиш медиҳад.

Баҳорро иди табиат номидан равост. Чи ҳодисаи хуш, чи тасодуфи нек аст, ки ин ид бо иди байналхалқии меҳнаткшон, бо рӯзи якдилии коргарони ҳамаи мамлакатҳои дунё - Якуми Май дар як вақт меояд! Меҳнат ва табиат ба ҳамдигар саҳт вобастаанд. Табиат, ҳарчанд бой ва зебо бошад ҳам, бе иштирок ва қудрати дасти меҳнат, сарвати мурдаасту хусни бекора ва меҳнати инсон бе мусоидат ва созгории табиат - саъйи бесамара.

Абдусалом Деҳотӣ

Ихтисораҳо:

С.А. – Садриддин Айнӣ

М.Т. – Мирзо Турсунзода

С.У. – Сотим Улуғзода

С.Т. – Саттор Турсун

М.С. – Муҳаммадзамон Солеҳ

МУНДАРИЧА

1. Такрор ва чамъбасти маводи синфи VI	6
2. Зарф	28
3. Навъҳои зарф	38
4. Сохти зарфҳо	44
5. Калима ва таъбирҳо	51
6. Маълумот дар бораи ҳиссаҳои номустақили нутк	78
7. Пешояндҳо	80
8. Сохти пешояндҳо	83
9. Пасояндҳо	112
10. Пайвандакҳо	116
11. Хелҳои пайвандакҳо	124
12. Пайвандакҳои пайвасткунанда	126
13. Пайвандакҳои тобёкунанда	131
14. Ҳиссачаҳо	147
15. Хелҳои ҳиссача	154
16. Ниҳо	169
17. Сохти ниҳо	176
18. Хелҳои ниҳо	178
19. Калимаҳои тақлидӣ	189
20. Чамъбаст ва такрори дарсҳои гузашта	194
21. Матнҳо барои нутқи мураттаб	218

Саидамир Аминов

Забони модарӣ

китоби дарсӣ барои синфи 7-ум

Мухаррир	Баҳодур Раҳматзод
Мусахҳех	Фарангис Раҳматова
Мухаррири техникӣ	Моҳира Боева
Саҳифабанд	Ғалҷимагомед Мирзаметов
Дизайн ва ороиши муқова	Тимур Бабаев
Чопи компютерӣ	Фотима Қодирова

© “Сарпараст”, 2002

Ба чопаш 20.04.2002 имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x90 ¹/₁₆. Қоғази офсетӣ.
Гарнитурани Times New Roman Tj.
Чопи офсетӣ. Ҳаҷм 14 ҷузъи чопии аслия.
Адади нашр 105 000.

It was printed in Printing Corporation «АП ТПК»
Order № K-9361

НИШОНИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

ПАРЧАМИ ДАВЛАТИИ ТОҶИКИСТОН

**СУРУДИ МИЛЛИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Шеъри Гулназар Келдӣ

Оҳанги Сулаймон Юдаков

*Диёри арҷманди мо,
Ба бахти мо сари азизи ту баланд бод,
Саодати ту, давлати ту бегазанд бод.
Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем,
кашидаем,*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*

*Барои нангу номи мо
Ту аз умеди рафтагони мо нишонаӣ,
Ту баҳри ворисон ҷаҳони ҷовидонаӣ,
Хазон намерасад ба навбахори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту,
канори ту,*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*

*Ту модарӣ, ягонаӣ,
Бақои ту бувад бақои хонадони мо,
Мароми ту бувад мароми ҷисму ҷони мо,
Зи ту саодати абад насиби мост,
Ту ҳастиву ҳама ҷаҳон ҳабиби мост,
ҳабиби мост,*

*Зинда бош, эй Ватан,
Тоҷикистони озоди ман!*